НИАЛЬ МЕМЕТ НУЗЕТ къызы

БАБАЧЫГЪЫМНЫ ХАТЫРЛАП...

Ниаль Мемет Нузет къызы

БАБАЧЫГЪЫМНЫ ХАТЫРЛАП...

Акъмесджит
2015

Муарриринъ сёзю

Бу дюньяда эр бир адамнынъ мытлакъ бир шейге истидаты ола. Бирининъ музыка ве йыргъа олса, экинджисининъ дюльбер ресим сызмакъ, учюнджисининъ тиббиет ве табипликке олса, дёртюнджисининъ шиирлер ве икяелер язмакъ истидаты ола ве иляхре. Базыларынынъ истидатлары догъма олса, базыларынынъ истидатлары ана-бабадан кечме ола. Истидатны инкишаф этмесенъ, о сёнюп, ёкъ ола.

Сиз къолунъызгъа алгъан китапчыкънынъ муэллифи Ниаль Мемет Нузет къызы Хайрединова, къырымтатар эдебиятынынъ белли классиги Мемет Нузетнинъ къызыдыр. Ниаль апте 1933 сенеси декабрь айында Куйбышев районынынъ (шимди Багъчасарай районы) Коклуз коюнде дюньягъа келе. Ниаль даа беш айгъа толар-толмаз бабасы вефат эте. Сонъра исе анасы Мерзие ханым Янджу коюнден олгъаны себебинден олар о койге кочелер. Еди яшына кельген Ниаль энди мектепке бараджакъта дженк башлай. Ойле де ана тилинде бир сыныф биле окъуп оламай.

1944 сенениңъ сюргюнлиги оларны Урал дагъларыны ичинде ерлешкен Кологрив районынынъ Петрушиха адлы койге алып бара. Бираз вакъыттан сонъ кене шу районнынъ Понга с/советнинъ дагъ ичиндеки койлернинъ бирине авушалар. Эр бир тараф ачлыкъ, хасталыкъ, олюм.

1947 сенеси июнь 13 куню Ниаль аптенинъ анасы Мерзие Хайрединова ачлыкъ ве хасталыкътан вефат этти.

1947 сененинъ август айында 14 яшына еткен Ниальни балалар эвине алалар ве о анда бириндже сыныфкъа барып башлай. Окъув девиринде Ниаль «аля» ишаретлернен окъуй ве пек атик ола.

1950 сенесининъ сентябрь айында Ниальни Исмаил дайысы тапып, озю яшагъан ери, Ташкент вилаети Кибрай къасабасына чагъырып ала.

Мектепнинъ дёртюнджи сыныфыны Ниаль энди о ерде девам эте. О, къаерде окъумасын, онынъ ады ве ресими эр даим шан-шурет тахтасындан тюшмей эди.

1951 сенеси Ниаль Хайрединова дёртюнджи сыныфыны битире ве онъа бир даа не мектепте, не де орта ве алий окъув юртларында окъумакъ къысмет этмей.

1952 с. Ниальни Осман дайысы, сюргюнликте Янджулылар ве Коклузлылар сюргюн олгъан Мырзачёльнинъ Баяут-3 памукъ совхозына чагъырып ала. Чокъкъа бармай 1953 сененинъ февраль айында энди аман-аман 20 яшына еткен Ниальни нишанлайлар ве июнь 5 куню оларнынъ Мемет Сейтасановнен тойлары ола. Бири-бири артындан Сийтали, Нузет огъуллары ве Сафие адлы къызчыкълары догъула. Амма айткъанлары киби, истидат не вакъыт олса да тюртип чыкъа дегенлери пек догъру.

Озьбекистанда «Ленин Байрагъы» газетасы 1957 сенеси майыс айында нешир этилип башлагъан олса да, лякин мерказден узакъта олгъан кой ерлерине о 1960 сенелерининъ башында барып етти. Куньлернинъ биринде Ниаль ханымнынъ къолуна «Ленин Байрагъы» газетасы тюше, ве о ерде бабасы, Мемет Нузет, акъкъында Эшреф Шемьи-заденинъ макъалеси басыла. О, газетаны алып окъуп, таныш-билишлерине косьтере ве озю де рухланып шу куньден башлап чешит мевзуларда шиирлер уйдурып башлай. Оларны «Ленин байрагъы»на йибере ве 1960 сенелернинъ сонъунда онынъ «Къыш куньлери Сивашта» ве «Бинъ яшанъ Амет-хан агъамыз» адлы шиирлери басыла. Онынъ шиирлерини мевзулары чешит тюрлю эди: балалар акъкъында, мевсимлер, айванлар, табиат, нарат ве йылбаш байрамы ве иляхре мевзулар бар эди.

2008 сенеси Ниаль ханым Хайрединованынъ «Такъдирим» адлы биринджи китапчыгъы «Доля» нешриятында басылып чыкъты. Бу китапта Ниаль ханым халкъымызнынъ ве озюнинъ башына язылгъан сюргюнлик такъдирини ачыкъ айдын сёзлеп бере. 2008 сенеси «Такъдирим» адлы китап нешир этильген сонъ, мен бу китапны окъуп чыкъып муэллифке озь фикиримни айттым. Чюнки бу китапта Ниаль аптенинъ бабасы Мемет Нузет акъкъында бир шей ёкъ эди десенъ оладжакъ. Чюнки Мемет Нузет вефат экенде о даа беш айлыкъ олса да, лякин анасы ольгенде энди он эки яшында эди. Ондан гъайры Ниаль апте буюген сонъ, бабасы акъкъында дайылары ве алап-

челеринден сорап бильмеси мумкюн эди ве сорап та бильди. Оларнынъ эписини бирер-бирер язып, бу китапнынъ дюнья юзю корьмеси ичюн менбаа олды.

Сайгъылы окъуйыджылыр! Бу китапта сиз даа ич бир ерде басылмагъан сатырларны окъуп, Мемет Нузет акъкъында даа баягъы бильги алырсынъыз деп умют этемиз. Шимди де Ниаль тата къалемини ташламай. «Янъы Дюнья» ве «Къырым» газеталарында макъалелери ве шиирчиклери сыкъ-сыкъ басылып тура. «Мейдан» радиосы ве «АТР» каналларына сыкъ-сыкъ чагъырып туралар.

Сайгъылы ве урьметли Ниаль татам! Аллаһ сизге кучь-такъат, узакъ омюрлер ве ильхамлар берсин. Къалеминъиз талмайып, сизден даа чокъ-чокъ шиирлер беклеймиз.

Къубедин Салядинов,
КъМПУ янындаки ильмий-араштырув
институтынынъ ильмий хадими.

Кириш сёзю ерине

Урьметли окъуйыджым!

Бу китапчыкъ кимнинъ къолуна тюшсе де бильмиш олунъ ки, бу шейлер акъкъында язгъан инсаннынъ бильгиси тек рус тилинде 4 сыныфтыр, ана тилимде исе бир кунь де окъумадым.

Бабам, яни белли къырымтатар шаири, языджысы ве публицисти Мемет Нузет акъкъында, бу куньге сагъ къалгъан онынъ екяне эвляды оларакъ, онынъ терджимеиалында олгъан янълышлыкъларны тюзетип, озюмнинъ ве сой-сопумнынъ, анамнынъ хатырлавларыны бу китапчыкъкъа кирсетмек ниетинен къолума къалем алдым.

Бу хатырлавлар меним анъымда яшар экен, чокъ языкъ ки, бабам ве анамнен яшамакънынъ сефасыны сюрьмек манъа къысмет олмады.

Бабам бу алемден 1934 с. 2-джи майыста козь юмгъанда, мен даа 5 айлыкъ бала экеним.

Анам исе сюргюнликте, Урал дагъларында 1947 с. ачлыкътан кечинип ят топракъларда къалды. Оларнынъ Алла рахметини эйлесин. Аминь яраббим!

Бабам Коклуз коюнинъ эски мезарлыгъында дефн этильген, амма онынъ къабирини тапмакънынъ чареси олмады.

О ерни тикен баскъан ве къабирлер тюм-тюзь олгъан. Анамнынъ къабири де айтып кечкеним киби, Урал дагъында къалды. Барайым да, къабирлери янында дуа окъуп, теменна этейим демеге аджизим. Иште меним такъдирим бойле.

Ниаль Мемет Нузет къызы.

Мемет Нузетнинъ догъулгъан акъикъий кою

Мемет Нузет 1888 с. 21 апрельде Багъчасарай уездининъ Гюлюмбей коюнде догъа. Онынъ бабасы Шейх-Ислям Сейтхалил огълу, догъма Айдаргъазылымы, ёкъса Садыр коюнденми, манъа малюм дегиль. Малюм ки, олар Челеби сюлялесинден олалар. Амма Шейх-Ислям челебининъ бабасы, аджы Сейтхалил бей ве анасы Уркъие ханым, Кезлев уездининъ Садыр коюнден экенлер. Оларнынъ къорантасында 4 бала, учь огълан, бир де къыз бала догъула. Огъланларнынъ буюги Шейх-Ислям Челебидир.

Буюк огълу осюп, эвленюв чагъына еткенде, Сейтхалил бей Багъчасарай тарафыны бегенгени ичюн шу Гюлюмбей коюнден топракъ сатын ала да, анда эв къуруп Шейх Ислям Челебини о койде эвлендире.

Келин исе Къачи бою шейхи Селями шейхнинъ къызы Сафие-Султан ола. Олар Гюлюмбейде бир къач йыл яшап. Эки балалы ола. Балаларынынъ буюги Мемет Челеби (Мемет Нузет), экинджиси исе Мерьем эди.

Учюнджи баласына кельгенде оларнынъ анасы Сафие-Султан ханым локъсалыкътан вефат эте. Эки баланен тул къалгъан Шейх-Ислям Челеби балаларыны алып Кезлев уездине къайта да, Айдаргъазы коюни озюне ляйыкъ корюп, анда ерлеше.

Эв къура, багъ-багъча отурта, айван асрай. Эльбет, онъа бир даа эвленмек керек ола. Экинджи кере эвленген сонъ, онынъ къадыны 10 бала догъа, оларнынъ беши уйкен яшкъа келип вефат эте. Мемет Челеби исе Айдаргъазы коюне 4—5 яшында бала олуп келе ве яш балалыкъ чагъы Айдаргъазы коюнде кече.

Мемет Нузетнинъ тасиль алувы

Мемет Нузет пек яш бала олгъанда, окъувгъа озюнинъ авеслигини косьтерип башлай. Буны сезген бабасы оны кой мектебининъ оджапчесине алып бара. Анда о бир къач йыл тасиль алгъан сонъ, бабасыны раат къоймай да, арткъач биль-

ги алмакъ истегенини айта. Огълуны окъувгъа ынтылгъаныны корьген бабасы, ёкъ деп оламай да, оны Багъчасарайдаки «Зынджырлы медресе»ге алып бара.

О заманда Мемет Челеби 9—10 яшларында бала экен. Бу ер яш Меметнинъ юрегине пек хош келе ве о мында озюни пек сербест сезип башлай. Окъувгъа буюк меракънен бериле. Онынъ истидатыны ве окъувгъа олгъан авеслигини корьген оджалар да онъа айырыджа дикъкъат айыралар. О, медреседе берильген дерслернен къанаатленмей де, рус тилини огренип башлай. Бу меселеде онъа оджалары ярдымда булунып, рус шаирлери ве языджыларынынъ эсерлерини окъумасыны тевсие этелер.

Мемет Нузет биринджи оларакъ рус классиклери сайылгъан языджы ве шаирлернинъ эсерлеринен таныш ола ве оларны окъуй, огрене, атта терджиме этмеге де тырыша. Бундан сонъ о озю де кимериде бир шиир язмакънен огърашып башлай. Биринджи язгъан шиири не акъкъында олгъаны акълымда ёкъ, амма о 1904 с. язылгъан.

Юкъарыда айтып кечильген сёзлерни, мен Эшреф агъа Шемьи-задеден эшиткен эдим. О инсаннен мен 1973 сенеси Нурие аламнынъ эвинде таныш олдым.

Мемет Челебининъ бу окъув юртунда окъугъан деври, осьмюрлик чагъындан — генчлик чагъына кечкен заманы эди.

Мемет Нузетнинъ иджадий ёлунынъ башы

Эльбет, Мемет Челеби шиир язып башлагъанда, чешит вакъиалар да ола тургъан. О вакъиа 1905 с. инкъилябы эди. Энди орталыкъта къалабалыкълар башлагъаныны корюп, бир шейлер язган олса, демек онынъ изине энди полиция тюшкени белли ола, чюнки оны яш шаир оларакъ танып башлайлар.

Чокъ кечмейип апске алалар. Дёрт ай Акъмесджит тюрьмесинде тёргев астында булуна. Мемет анда незарет астында олгъанда биле, о тюрьме шараитлери акъкъында да шиир яза.

Бастырыкъта

Башымда мий къуруды, козюмде яш,
Ашасам да, ич кетмей тамакътан аш.
Гедже-куньдюз раатсыз джан чекише,
Тюшке келе, юкъласам, «топракъман таш».

Козюм алды къаранлыкъ, беден ёргъун,
Ашкъа, сувгъа маддем ёкъ, гонъюль къыргъын.
Файдаланып болмайман тувгъан куньден,
Санки дюнья, алай шей магъа даргъын!

Яткъан одам къарангъы, куфлю бир ер,
Вуджут чюрий, юрекни къаплай коп чер.
Камаранынъ къапысы тыштан киртли,
Къаравуллар долаша экишер, учер.

Уфачыкъ бир тырсылды джан къоркъуза,
Шай да къырыкъ джюректен къанлар сыза.
Шынъгъырдаша къапыда анахтарлар,
Ёргъун беден чымырдап, отдай къыза.

Куньде бир къач сёгюле Алламан дин,
Беслий санъа къаравул гизли бир кин.
Эгер бармакъ керексе аджетинъе,
Ашамагъа меджбурсынъ сёгюш юз бинъ.

Иште, бу дёртлюклерни окъур экенсинъ, шу шиирде тасвирленген бастырыкънынъ куфлю, серс къокъугъан одалары акъкъында да тесирли шиир язгъаныны коресинъ.

1905—1909 сенелери олуп кечкен къарышыкълар арасында оны бир къач керелер апске алалар, амма онда бир къабаат тапмайып, азат этелер. Бу вазиеттен бираз къуртулмакъ ичюн Мемет Челеби, «сеяаткъа чыкъам» ибаресинен Къырымдан кете. О, Русиенинъ бир чокъ шеэрлерини зиярет эте. 1910 сенесининъ башында, Къазань шеэринде яшагъан Абдулла Токъайнен корюшип, онынъ лекцияларыны дикъкъатнен динълей.

Энди о йыллары, Мемет Челеби бир сыра шиирлер язып, шаир намына наиль ола, «Нузет» исе онынъ бедий тахаллюсыдыр. Сонъ о кене де Къырымгъа къайтып келе, ве кене шиир язувынен джиддий огърашып башлай.

Эдебияткъа Мемет Нузет энди шаир оларакъ озюнинъ чёль тарафынынъ кой ве койлюлери акъкъында язгъан шиирлеринен кирип кельген. Бу шиирлернинъ бириндджиси:

Къырымнынъ чёль аятындан

Чёль тарафнынъ койлюлери культёбеге тырмалыр,
Чёльге, джолгъа, къыбла, сырткъа,
дёрт бир якъкъа къараныр.
Ашкъа тоюп, кирер уйге, дым кощеде узаныр,
Ич ойланмаз куфли ерден инсан нени къазаныр.

Культёбедир койлюлернинъ ахырети, дюньясы,
Анда чыгъып зевкъланмакътыр, дюшюнджеси, хульясы.
Кечер шайтип язы, къышы, яв заманы, руясы,
Эгленирлер эмишлермен Хатиджеси, Ильясы.

Уйле авып кунь солгъан сонъ, топлашырлар салкъынгъа,
Озлеринче бу омюрни денъишмезлер «алтын»гъа.
Такъдирлери байлангъандыр тюрлю ырым — ясынгъа,
Азырлердир инанмагъа боладжакъкъа, босунгъа!

Уйлер джампик, къыйыш-бурюш, ава кирмез джыл бою,
Бир вакъытта къартларнынъ да болгъан, дий тою.
Джантайып кирер уюнь босун, деп, кечинир бир сою,
Бир талайын омюридир эки атман беш къою.

Тавукъ тёле, инсан джурты — бир бакъышта билинмез,
Джерге джатыкъ къапулардан, эгильмесенъ, кирильмез,
Купе-куньдюз тоз-топракътан алдынъда ший корюнмез.
Къолунъда таякъ болмаса итлерден де джурюльмез.

Тезек, джапма, къокъ, къумалакъ эп очакъта тутулыр,
Парлагъанда парчалары ашкъа, сувгъа къатылыр,

Савут-аякъ майлы безмен келиши гюзель сюртюлир,
Не салыныр къаплы ерге, не де яхшы орьтюлир.

Къыян, санчы, баш аврусы темеллидир койлерде,
Сюзек, сызы, чыбан, къотур, эксик болмаз уйлерде.
Мал-мейитнинъ урбалары тизювлидир чюйлерде,
Джугъунч бар деп ойланмазлар, алгъанлар бу шийлерде.

Тувмакъ, ольмек, омюр сюрмек,
барлы-джарлы джашамакъ,
— Къадер, — дер де, бойсунарлар,
къыдырмазлар къачамакъ.
Дерлер: «Эбет, борджумыздыр Хакъ бергенин ашамакъ»,
Сюзеклерни окъутырлар, болмаса да тутамакъ.

Къартлар джолун, баба джуртун мукъаддес деп танырлар,
Джанъылыкътан сёз ачылса, эп кечмиши анъырлар.
Не къайгъырыр турмушындан, не де ибрет алырлар,
Окъув, бильги, коп марафет, артта къалгъан санырлар.

Къартлар джолун, баба джуртун мукъаддес деп танырлар,
Джанъылыкътан сёзь ачылса, эп кечмишин анъырлар.
Не къайгъырыр турмушындан, не де ибрет алырлар,
Окъув, бильги, коп марафет артта къалгъан санырлар.

Джаш балларны джылатсалар, къоркъутырлар, докътур, деп,
Я беремен шу къазакъкъа, я тегине отур деп.
Инанмазлар экимликке, ондан файда ёкътыр деп,
Сёз бермезлер, бильген сонъ, бир къараны «акъ»тыр, деп.

Уйнинъ арты къой авладыр, алды десенъ эгерек,
Коралмазсынъ бир топ чечек, я ешерген бир терек.
Дерлер: «Дюнья бизге зиндан! Коп ший бильмек
не керек?» —
Къадимлигинъ бильсенъ джетер! Дийлер, бильгени
пек сийрек...

Джаилликмен зеэрленген сонъ о койлерни авасы,
Юзерлиги, татранлары, джушанлары, джувасы,
Мен беллесем, эп батыльдыр анълатмакънынъ давасы,
Чезер буны мектеп деген окъув, бильги ювасы.

Эльбет, шаир чёль тарафынынъ баласы олгъан сонъ, о озюнинъ анълайышлы чёль тарафынынъ шивесинде иджат этип кельген.

Биз бу шиирни дикъкъатнен окъур экенмиз, эвель вакъытта чёль тарафынынъ койлюлери насыл алда омюр кечиргенлери шимди де козь огюнде джанлана.

Мемет Нузет олгъаны-оладжагъы 46 баарьни башындан кечирди. Юртумызда акимиет денъишкен сонъ, онъа яшамакъ ве иджат этмек пек агъыр олса да, о бир шейге бакъмайып ишини девам эте.

Эшреф агъа Шемьи-заде Мемет Нузетнинъ иджадына къыймет кесер экен, о бойле яза:

«Къырымтатар шииррий сёзюнинъ корюмли ве истидатлы усталарындан бири Мемет Нузетнинъ аджайип сымасыны, онынъ пек аз сюрген анълы омюрини хатырлагъанда, мен онынъ даима чечекли ве тикенли омюр ёлунынъ чешит-чешит девирлерини козюмнинъ огюне кетирмеге тырышам» — дей.

Мемет Нузет бельки озю де догъма кой баласы олгъаны ичюн, онъа кой яшайышы ве койлюлер акъкъында язмакъ, онынъ истеги ве виджданы чагъыргъандыр. Чюнки о энди озюни шаир деп таныткъан сонъ, шаирлер, языджылар арасында сыкъча кой яшайышынен кимсенинъ иши олмагъаныны коре. Девир денъишкен сонъ янъы, «къызыл акимиет» акъкъында язмагъа тырышкъанлар чокъ олгъан. Мемет Нузет кой аятынен чокъча меракълана, яза. Башкъа мевзулар да назарындан тюшюп къалмай. О, чешит жанрларда шиирлер яза. Оларнынъ бири 1905—1907 сенелери инкъилябы девиринде язылгъан олуп, шу йыллары олуп кечкен виранлыкълар акъкъында бир шииринде бойле тасвирлей, ве «Къанлы сене» — деп адландыра.

Къанлы сене (1914 сенеси)

Дёрт бир якъкъа къанлы отлар берильди,
Мамур юртлар харабеге чевирильди.
Топ сесинден джерлер, коклер депренип,
Бек коп уйлер темелинден деврильди.

Сюргюн халкълар джол боюна тизильди,
Къарты, джашы ач, джалангъач эзильди.
Бир коп масум акъсыз ерге догъралып,
Озенлерден къызыл къанлар сюзюльди.

Виджденсызлар рутбелерге сатылды,
Мазлумгъа коп акъсызлыкълар япылды.
Гъариплернинъ козьяшыны сильгенлер,
Бугъавланып, зинданларгъа атылды.

Козьлерден яш битип, къанлар тамлады,
Коп келинлер яс къарасын багълады.
Бу дешетли, яман, гъамлы куньлере,
Инсан, айван, эп небатат агълады.

Иште, Мемет Нузет шу исьянлар олуп кечкен йылларны хатырлар экен, юкъарыдаки сатырларнен тасвирлей.

Бу, шаирнинъ иджады акъкъында баягъы вакъыт кимсе лям-мим демеди, чюнки халкъымызнынъ башындан чокъ мусибетлер, белялар, фаджиалар келип кечти.

Бу сырада шаирлеримиз, языджыларымыз да буюк къыйынлыкъларгъа огърадылар. Чокъусы шаирлеримиз ве языджыларымыз бешер-онар йыл узакъ лагерьлерде ятып чыкътылар. Амма олар незарет астында олсалар да, чаресини тапып, язмагъа тырыштылар.

Мемет Нузет де олардан истисна олмады. О, озю яшап иджат эткен, агъыр йыллардан кечти. Бу агъырлыкъларгъа бакъмайып эп чешит мевзуларда язды.

Онынъ назарындан о девирнинъ къызлары ве яшларынынъ омюр тарзлары, дюнья бакъышлары да тюшюп къалмады. Озю де санки оларнынъ арасында яшлыкъ чагъыны кечирди ве озь

шиирлеринде буларны ифадели тасвирледи. Халкъымызнынъ арасында «Чызмалы мени алмай, чыракълыгъа исе мен бармайым» деген бойле аталар сёзю бар.

Эвельки вакъытта да, шимдики киби, къызлар чокъ байлыкъ къыдыргъанлар, дюльберлерни беклегенлер. Ахыр-сонъу къартайып къалгъанлар. Мемет Нузетнинъ къалеми астындан олар акъкъында мисаль оларакъ бойле шиир чыкъты:

Къарт къызнынъ къайгъылары

Сайлагъан назгъа, наз тазгъа, я балчыкъкъа, я сазгъа.
Аталар сёзю.

20 яшында экенде

Бай болмаса, яш болмаса,
Эм де дюльбер болмаса,
Озю де бир интеллигент,
Юзю кулер облмаса,
Эр расткельген йигитчикке.
Мен «къоджам» — деп отурмам,
Ондай эткен акъайларнен
Ич бир вакъыт эв къурмам.
Абдурешит яхшы амма,
Эм окъугъан, эм дюльбер.
Лякин онда зенгинлик ёкъ,
Олсын даа пек чебер.
Дюльбер деп те, мен оларгъа
Хызметкярлыкъ эталмам,
Ялынъыз онынъ бильгиси ичюн,
Эвни ташлап кеталмам.
Ибадулла зенгин амма,
Озю джаиль бир чобан.
Байла оны бир арангъа
Къой алдына ем, тобан.
Якъуб десенъ эм окъугъан,
Эв-баркъы да зарарсыз,
Лякин, гъарип, бойдан алчакъ,

Беттен чиркин, къарарсыз.
Мустафада окъув да бар
Гюзеллик те, мал да бар,
Лякин яшы отуз олгъан,
Ол бакъайым онъа яр.

25 яшында

Акъай деген, акъай шимди
Бай болмаса да ярар.
Озю дюльбер, окъур-язар,
Эмде яшы бир къарар.
Абдурешит яхшы эди,
Ах, мен оны къачырдым.
Къапты оны явур Эсма,
Мен бульбульни учурдым.

30 яшында

Акъайнынъ пек яшы не мот,
Аз къартлыкътан не зарар?
Тек окъувы, акъылы олсун,
Корьмеси де бир къарар.
Мустафада козюм къалды,
Эвленди о бу сене.
Мен гъарипте бахыт бармы?
Къуру къалдым мен кене.

35 яшында

Акъайларгъа чиркинлик те,
Буюк къусур сайылмаз,
Ильми, акъылы болгъандан сонъ,
Онда эрлик джоюлмаз.
Якъуб тамам къарар эди,
Мен, акъылсыз бильмедим,
Къысмет олду Сабриеге,
Мен кене де кульмедим.

Пек разыман бир акъайгъа
Сайламайман мен дюльбер,
Не бай, не яш, не тюкянджы,
Не языджы, не бербер.
Тек бир эркек ады болса,
Мен, гъарипке, боладжакъ,
Амет, Мемет, ким болса да,
Эксиклигим толаджакъ.
Безенемен, тюзенемен,
Пудра, боя якъаман,
Сонъ модаман кийинемен,
Сыргъа, юзюк такъаман.
Подворлы, тар аякъкъаплар,
Кофта, юбка кийсем де,
Кимсе манъа козюн къысмай,
Озюм янып кюйсем де.

Иште бу шиирнинъ сатырлары нени анълаткъаны белли: «Чокъ сайлагъан я назгъа тюшер, я тазгъа, я балчыкъкъа, я сазгъа» — деген аталар сёзю бар. Буны бильген къызлар къысмети чыкъкъанда, сайлап отурмайып, барсын да аиле къурып, бир-бирине табиат уйдурып, яшап, озь несиллерини девам этсинлер. Мемет Нузет о девирде яшагъан къызлар акъкъында чокъ келишкен шиирлер язгъан. О шиирлерни окъугъанда, шу вакъыт къызларнынъ бою-посту, урба кийиши, дюнья бакъышынен козь огюнде джанлананалар. Сонъ бир аз сюкюнетке далып, отургъан сонъ, бу къызларнынъ такъдири не ичюн бойле олгъаныны анълайсынъ. Бойле яшайыш тек джаилликтен келип чыкъа.

О вакъытларда ичкиджилик ве джаиллик бабаларгъа, «мен эрмен дедирткен». Бу ерде Мемет Нузетнинъ даа бир шиирини мисаль этип кетирмекни ляйыкъ корем.

Къальтийим экен, я, Раббим?

Уйде отурсам, дивар сыгъа,
Озь башыма джан дарсыгъа,
Безгинлик тап башкъа чыгъа.
Къальтийим экен, я, Раббим?

Тигиш тиксем, козь авура,
Болгъан къаным мийге ура,
Чюрюйджекмен тура-тура.
Къальтийим экен, я, Раббим?

Къапыда да кунь тез кетмий,
Аралыкътан джашлар отьмий,
Бу куньге ич акълым джетмий.
Къальтийим экен, я, Раббим?

Чачым халкътай буралмайман,
Падуварман джюралмайман,
Джаш-джавкъаны коралмайман.
Къальтийим экен, я, Раббим?

Кофта, юбка, о ярашмай,
Чабувлыгъа халкъ къарашмай, —
Бу ким шу? — деп, ич сорашмай.
Къальтийим экен, я, Раббим?

Шартмек къызлар пистан кие,
Къашларына джагъа куе,
Джашлар ондай союн сюе,
Къальтийим экен, я, Раббим?

Бир талайы гуллер тагъа,
Бетлерине аллыкъ джагъа,
Биздийлерни башкъа къагъа.
Къальтийим экен, я, Раббим?

Гузьгюге къаранаман,
Тыныштa бир таранаман,
Кунюм шайтип озгъараман.
Къальтийим экен, я, Раббим?

Джангыз къалсам, бабам кетип,
Коп къарайман, ойнап, нетип,
Билалмайман арув этип.
Къальтийим экен, я, Раббим?

Боса-боса, меним яшым
Отуз беш я къыркъ, къардашым.
Тез агъарды гъарип башым.
Къальтийим экен, я, Раббим?

Зиянсызман дюльберликте,
Акъраным ёкъ чеберликте,
Бахтым джата буберликте.
Къальтийим экен, я, Раббим?

Айтынъыз та, бир арув сёз,
Сорайман мен, бакъ козьме-козь.
Талийсызман, ах, мен, оксюз!
Къальтийим экен, я, Раббим?

Бабам менден бир шей беклий,
Ара-сыра бек котеклий,
Къапыны да тыштан чеклий.
Къальтийим экен, я, Раббим?

Озю келе эр кунь тойып,
Акълын, фикрин, эпсин джоп,
Озь-озюмни, бензин къойып,
Джагъайым экен, я, Раббим?

Бу шиир 14 дёртлюктен ибарет олуп, бабасы янында къалып, яшыны 35—40-къа еткизген бир къарт къыз акъкъында лаф кете. Бесе-белли бу къоранта бираз тюшкюн алда яша-

гъан. Ана да олмагъан. Баба да тапкъан-туткъаныны ичкен сонъ, бу къызгъа кимсе мыйыкъ бурмагъан. О къыз, онъа бахт кульмейджегини анълагъан сонъ, озь-озюнинъ джанына къаст этмекни ойлана эльбет. Озь вакътында, яшлыгъында Мемет Нузет кой ве койлюлер яшайышыны юректен сезип, козюнен корьген сонъ, бойле сатырларны келеджек несильге язып къалдыргъан. Мемет Нузет эвленюв чагъына еткенджек о чёль тарафында халкъымызнынъ яшайышы акъкъында пек чокъ шиирлер язып къалдыргъан. О шиирлерни окъусанъ, башкъа бир дюнья яшайышында озюнъни ис этесинъ, ве ойле яшайыш бир даа къайтмасын дейсинъ.

Бу агъыр яшайышкъа бакъмайып, о Къырымны пек севген, ве Къырымдан тышта бир ерде чокъ яшамайып, къайтып кельген. Къырымнынъ чокъ ерлерини кезген ве онынъ тюкенмез байлыгъыны корюп, шиир де язгъан.

Къырымгъа

Эй, Къырым! Сен бир кесек алтындайсынъ,
Эр бир ерден дюльберсинъ, эм де байсынъ,
Къучагъынъны ачасынъ эр кельгенге,
Сен эр кезге къардашсынъ, тувгъандайсынъ.

Сыртынъ-къулан, кенъ чёллюк, къыбланъ тавлыкъ,
Денъизлеринъ багъышлай халкъкъа савлыкъ.
Юзюминъден ашагъан бир хастада
Гъайып бола, къалмай ич бир сырхавлыкъ.

Коллеринънинъ тюбюнде шифалы саз,
Дерман бере джаткъангъа, тюшюп бираз.
Топалларны джюрсете, къамбур джаза,
Тап сюектен джойтула эски мараз.

Баарь болса, сагъа халкъ бинънен келе,
Къыйметинъни дюньяда эр кес биле.
Козю яшлы кельгенлер, башы тобен...
Уйлерине къайталар ойнай-куле.

Саип болып айтувлы кок Чатыргъа,
Тирегенсиңъ аркъанъны о батыргъа.
Эгильмеген бир еринъ ич къалмагъан...
Толдургъансынъ чёлюнъни тырякторгъа.

Юзюм, тютюн, шарабынъ, джермайларынъ,
Алтын башакъ осьтюрген тогъайларынъ,
Бугунь бутюн эр якъкъа — бар — дедирте,
Дюнки джаиль татларынъ, ногъайларынъ.

Тюкенмез бир хазнадыр дюльбер ялынъ,
Эле хаста савулткъан сепет балынъ.
Къоюнъ, къозунъ, джун-теринъ тузынъ, ташынъ,
Саймакъман ич баш болмай сенинъ малынъ!

Онынъ халкъымыз арасында пек бегенилип окъулгъан шиирлери чокъ. Халкъымызнынъ тилинде сёз сырасы айтылгъанлары булардыр: «Ногъайнынъ адагъы», «Сокъур кёзьден саадет», «Гедженъ хайыр», «Тек манъа корюнме», «Тюркюли намаз» ве «Бир татарны фигъаны». Асыл да бу шиирни Мемет Нузет озюне багъышлап язгъандыр. О бай баласы оларакъ, яхшы яшайыш корюп, сонъундан бойле тюшкюн алгъа къалгъанда ойле дер эди.

Бир татарнынъ фигъаны

Мен барлыкътан джоюкъ болдым, бек зор алым,
Уйде шейим къалмады, тышта малым.
Корюнмеге акъча ёкъ, джекмеге ат,
Аякъ алып джюрмеге ёкъ меджалым.

Акъшам джатсам, юкъу ёкъ, ойланаман,
Сабагъачек тёшекте айланаман.
Барлыкътаки зевкъларым эске тюшсе,
Къан териме батаман, бек джанаман.

Къайда къалды кой-койден тойлагъаным.
Мейданларда курешчи сайлагъаным.

Ал тору атым къошун алддан келип,
Къулагъына пошулар байлагъаным...

Тойгъа барсам, халкъ кейфим арар эди,
Кирсем, чыкъсам, аякъкъа турар эди.
Къонакъбайлар къаршымда теменнаман,
Хатырымны, конълюмни сорар эди!

Шинди багъчам къуруды, гулюм солды,
Сарайыма, джуртыма джатлар толды.
Эльде укюм къалмады, бельде такъат,
Кече-куньдюз зенаатым — къаргъыш болды.

Койде къорам таланды, чёльде джерим.
Ботен кетти тёктигим манънай терим.
Окъув, десенъ, менде ёкъ, бир джаильмен,
Къазанырман, дер эдим — ёкъ унерим.

Факъырландым, хорландым, хырпаландым,
Баргъан ерде копекке мен таландым.
Къуртармагъа джувургъан ич болмады!
Озь башыма чалыштым, чабаландым.

Сырым халкъкъа айтмадым, озюм бильдим,
Тена ерде козюмнинъ яшыны сильдим.
Шукюр, Танърым, бу куньни манъа косьтердинъ,
«Урриет» байрамында мен де кульдим.

Мемет Нузет бу шиирни язгъан экен, онынъ бир дёртлюгинде озюни бир джаиль эриф этип косьтере ве бу джоюлгъан, яни тутулгъан малны гъайырдан къазаныпп, ерине кетирмеге аджиз олгъаныны бильдире. Меним фикиримдже, буны эр кес анъламалыдыр. «О пек бай» — деп, кимни косьтермесинлер, о байлыкъ инсанларгъа тёпеден ягъмур, я да къар киби ягъмай. Халкъымызда «Далап эт къулум, берерим», — деген, аталар сёзю бар. Иште бу юкъарыда ифаде этильген мевзу да бунъа аиттир.

Манълай терин тёкмей ич кимсеге байлыкъ буюрмаз. Амма эр кеснинъ бунъа акъылы етмей. Мемет Нузет осюп, окъуп, чагъына еткен вакъыты бойле олгъаныны тек тасавур этмек мумкюн. О пек бол, раат яшайышны корюп яшады. Чюнки о бабасынен берабер эди. Бекленильмеген бир вакъытта дюнья денъишти, санки баш устюне айланды. Аллы-такъатлы олуп, бир къарар яшагъан инсанларнынъ къолларындан бутюн малы-мулькю чекип алынды, ве олар пек мушкюль алгъа къалдылар. Бойле вазиетке огърагъанлар о девирде пек чокъ олды. Бу агъыр куньлерге бакъмайып омюр ве яшайыш девам этти. Тойлар, эвленювлер де девам этти. Мемет Нузет де энди къырджыман йигит олып, эвленюв чагъына еткен эди.

Мемет Нузетнинъ эвленюви

Мемет Нузетнинъ бабасы, Шейх-Ислям Челеби, бу йыллар ичинде аллы-такъатлы инсан ола. Онынъ Айдаргъазы коюнде буюк эви ве азбары олгъанына бакъмайып, о Кезлев шеэринде де озюне ми, огълуна мы, ер алып, анда да эки къатлы, чокъ одалы эв къура. О эвнинъ франтонында 1907 с. къурулды деп язылгъан. Шу эвнинъ азбарында бабасы Мемет Челебиге той этип, Фера адлы бир къызгъа эвлендире.

Йыл кечип бу аиле бир къызчыкъ коре. Онынъ адыны Ниаль деп къоялар. Эльбет, бу «янъы дюнья» эр кесни къуваныра. Амма чокъ языкъ ки, бу къуванч чокъкъа бармай. Фера ханым агъыр верем хасталыгъына огърап, вефат эте. Анасыз къалгъан сабий де чокъ яшамай, о да кечине.

Бойле агъыр яныкъкъа огърагъан Мемет Нузет, эп адамлар, сой-сопы арасында булунмагъа тырыша ве эп иджадыны девам эте. О, вефат эткен къадыны ве къызчыгъынынъ мезарларына сыкъ-сыкъ барып, зиярет эте, дуалар окъуй. Чеккен агъыр, яныкълы куньлерини шиирге къоюп, севдиги Фера ханымгъа багъышлай.

Мемет Нузетнинъ биринджи эвленюви.
Рефикъасы Фера ханым ве къызы Ниальнен.

Мемет Нузет бир сыра оджалар арасында
(огдеки сырада ортада).

Къырыкъ къальбимнинъ къайгъысы

Алтындайын, эльмазым, ачкъан гулюм,
Бенлик, барлыкъ, багъымда бир бульбулюм.

Табут тартып, тенинъни топракъ тутты,
Джаш джанынъны джутукъ джер джалман джутты.

Учтынъ артыкъ элимден олюм алды...
Къырыкъ къальбим къарарып, къарап къалды.

Козь корьмеген кечеде конъюль кирли,
Тюшюнджелер, тасалар тюрлю-тюрлю.

Мезарынъа мингенлер миявкъушлар,
Тек, тик тенге туюла тик тавушлар.

Талпынаман, тентиреп, тек тарлыкъта,
Мырылданып, монъсиреп мезарлыкъта.

Къабиринъни къармалап, къалтырайман,
Джангъа джетти джанъгъызлыкъ, деп джылайман.

Иште, бу шиирни сатырларыны окъугъанда, бу инсаннынъ башына чокъ яныкълар кельгенине шаат оласынъ. Йыл кечип, Мемет Нузет бир даа эвленмеге меджбур ола, чюнки о эки азиз инсаныны джойгъаныны пек ис эте. Бу кереси о Кезлевли Селяметлер аилесинден Хатидже ханымгъа эвлене.

Хатидже ханым Мемет Нузетке эки огълан догъура. Оларнынъ буюги 1922 сенесининъ баласы олуп, ады Юсуф эди. Экинджи огъланчыкъ 1924 сененинъ баласы Фарукъ эди. Бу эки баланынъ догъувы бабаны баягъы эйи алгъа ке-тире. Лякин, чокъ языкъ ки, сыкъынтылар энди акимиет та-рафындан башлана. Базы бир язгъан шиирлери ве макъале-лерини бегенмеген КГБ хадимлери онынъ изине тюшелер ве о Кезлевден де, Айдыргъазыдан да кетмек меджбур ола. Бойле шараит оны та Байдар ува вадийсининъ койлерине алып бара. О, андаки койлерде мектеп оджасы олуп чалыша. Оны о кой-

лерде пек урьмет этелер, севип-саялар. Амма о Байдар ува койлеринде къач йыл яшап чалышкъаны малюм дегиль.

Мемет Нузетнинъ бу эвленмеси де узакъ девам этмей. Бу огъланларнынъ анасы, Хатидже ханум да хасталыкъкъа огърай мы, ёкъсам апансыздан мы?, кечине.

Яш оджанынъ башына даа да агъырдан-агъыр мушкюль янывкъ тюше. Бу кереси, энди балаларгъа о, эм ана, эм баба ола.

Бойле агъыр алгъа къалгъан инсан, озюнинъ вазиетинен пайлашмакъ ичюн бу кереси энди огълынынъ анасы олгъан Хатидже ханумнынъ къабирини сыкъ зиярет эте ве онъа да багъышлап шиир яза.

Севдигимнинъ къабиринде

Айрылгъан сонъ менден, козюнъ джумулып,
Къалдынъ мында, дым топракъта комюлип.
Гуль тенинъде къуртлар сербест джуредир,
Ай бетинънинъ «зевкъын» олар сюредир.

Къуюлдымы о ибришим сачларынъ?
Тёгюльдими къалем чеккен къашларынъ?
Дагъылдымы бувунларынъ узюлюп?
Къалдымы тек сюеклеринъ сюзюлип?

Хаялымда эп о байгъын козьлеринъ,
Къулагъымда чынълай шырын сёзлеринъ.
Тесирленип шимди бульбуль сесинъден,
Джойталмайман хаялынъны эсимден.

Гедже айда, куньдюз кунеш нурунда,
Тувгъан джуртнынъ джылгъасында, къырында,
Алай шейде суратынъны коремен,
Сонъ делидай ойлана да джуремен.

Коюмизнинъ джыйынында, тоюнда,
Джашлар тепкен къоранларда, оюнда,
Мен сени де эп корьгедай боламан,
Бир ах чекип, джана, куе, соламан.

Чечеклернинъ джель къулагъын бургъанда,
О чечеклер джельге «селям тургъанда»,
Хаялынъа мен де селям беремен.
Джылай, джылай джангъыз уйге киремен.

Бельки де бу шиир Айдаргъазыдан узакъта язылгъандыр. Буларны Нурие алам эзберден айта эди ве о ханымларны дженгем деп анъар эди, амма къайсы йыл олгъаныны хатырлап оламай эди. Эм бунъа да чокъ языкъсына тургъан. Онынъ къыз къардашлары Анифе, Афизе, Нурие, Шефикъа олсалар да, олардан файда корьмекнинъ чареси ёкъ эди. Чюнки оларнынъ бабасы Шейх-Ислям Челебининъ къолундан бутюн байлыгъыны укюмет чекип алып, къоранта азаларыны да кимни къайда къачыргъан, къувгъан эди. Апте-къардаш Нурие ве Шефикъаны исе тиббиет окъув юртындан къувгъан эдилер.

Къоранта бойле агъыр вазиетке къалгъан сонъ, онынъ азалары бири-биринден хабери олмайып, гизли яшап омюр кечиргенлер. Бир аз вакъыт кечкен сонъ, Мемет Нузетнинъ къардашлары да аилелерини къуралар. Мерьем къардашы белли языджы ве шаир Абдураман Къадри-задеге, Анифе белли эрбабымыз Амет Озенбашлыгъа, Нурие исе Багъчасарайлы къалайджылар сюлялесинден олгъан Ибраим бейге къоджагъа чыкъалар. Мерьемнинъ бир къыз-эвляды, Пирае Къадри-заде, Анифеден Дилявер ве Мерьем Озенбашлылар, Нуриеден исе Жулиде адлы къызы дюньягъа кельдилер. Бу юкъарыда анъылып кечкен инсанлар, эписи энди Алланынъ рахметинделер. Олар, ким къайда ве не ернинъ топрагындан озьлерине эбедий мекян тапкъан олсалар да, Алла рахметинде олсунлар.

Энъ кучюк къардашлары Шефикъа ханым Тюркиеге кетип, анда бир окъумышлы тюрк адамына къоджагъа чыкъа ве бутюн омюрини о диярда кечирип, 92 яшына кельгенде Анкарада кечине. Ондан тек бир бала, Севиль къызы къалды. О да чет укюметте яшай ве даа бу куньге къадар сагъ олгъаны белли.

Энди, кене Мемет Нузетнинъ омюр ве яшайыш тарзына, алына эр кесни анъыны, дикъкъатыны джельп этмек истейим. Онъа Айдаргъазы ве Кезлевни ташлап кетмек нелер себеп

олгъаны белли. О, Байдар ува койлеринде бир къач йыллар чалышкъан сонъ, о ерден де кетмеге меджбур эттилер.

Бу кереси оны такъдир Бакъчасарай районынынъ (о вакъытта мен бильгениме коре Куйбышев районы эди) Коклуз коюне алып келе. Мен бу инсаннынъ омюр ве яшайыш тарзыны ифаде этер экеним, бу хатыравларымны онынъ къардашлары Анифе Озенбашлы ве Нурие Челебиевадан алгъан эдим. Иджретте Узбекистанда яшагъанда, 1955 сенеси эмиш-демишнен сораштырып алапчелеримни тапкъан эдим. Оларны тапмаздан эвель бу шейлерни анамдан, дайыларым, тизелерим ве онынънен чалышкъан инсанлардан огренген эдим.

Мемет оджанынъ Коклуз коюне келип чыкъмасы

Айтып кечкенимиз киби, сонъки йыллар бу инсангъа яшамакъ ичюн даа да агъыр ола. Онъа бир ерде раат яшап, чалышып ве иджат этмекнинъ чареси олмай. О, бай баласы олгъаны, «Зынджырлы медреседе» окъугъаны, шаир де олуп етишкени, озю ичюн буюк къабаат сайгъан. Чюнки онъа раат яшайыш бермегенлер ве онынъ изинден юрьгенлер. Бу басъкынлар КГБ хадимлери тарафындан олгъан. Онынъ ичюн Мемет Нузет омрюнинъ сонъки йылларыны Коклуз коюнде кечирди.

Бир кунь, 1930 нджы сенелернинъ башында Мемет Нузет янында эки огълунен Коклуз коюне келип чыкъа. Бу койдеки мектеп о девирде 1912 сенеси къурулгъан, 7 сыныфлыкъ мектеп олгъаны Мемет Нузетке малюм экен. О, келип кой мектеби янында токътай. Оны корьген Амит оджа чыкъа ве олар селямлашалар, сорашалар. Амит оджа дерсини битирген сонъ, онынъ эвине баралар. Эвде олар даа да якъынджа танышалар. Бу инсаннынъ алыны корьген Амит оджа Мемет Нузетке Коклуз коюнде къалып, ерлешмек ве мектепте оджа олуп чалышмакъны тевсие эте. Атта онъа яшамакъ ичюн бир эвден ода да тапа ве эки баласынен оны анда ерлештире. Бу койнинъ эалиси онъа пек чокъ ярдым эте.

Мемет Нузет *(солдан бириндӂи)* Кезлевдеки эви огюнде.
Бу эв 1907 с. къурулгъан.

Мемет Нузет къыз къардашлары арасында
(аякъ устюнде сагъдан экинджи).

Онъа эм яшамакъ, эм чалышмакъ ичюн шараит догъуралар. Бу койде о озюни бираз телюкесиз алда сезе, чюнки, о кой меркезден баягъы четте эди. Эки оджанынъ достлугъы эм иште, эм де бош вакъытларда зияде теренлеше, къавийлеше. Амма бу инсаннынъ хор яшайышы, балалар да анасыз олгъаны Амит оджаны пек раатсызлай. О, бойле эр бир тарафтан къабилиетли истидатлы инсангъа, рухтан тюшмейип, яшайышыны девам этмек ичюн, ярдым керек олгъаныны сезе. Онынъ, яни Мемет Нузетнинъ, истидаты неден ибарет эди? О, оджа, шаир, уста кеманеджи, шакъаджы, атта ресим сызмагъа къабилиети олгъан бир инсан экен.

Мемет оджанынъ фаджиалы такъдири

Бир кунь иштен бош олгъанда, Амит оджа достына бир теклифнен бара. «Билесинъми не достум? Мен сени эвлендирмек пешине тюшмек истейим ве мен бу ишке керчектен ниетлендим», — дей Амит оджа. Мемет Нузет бу лафларны эшиткенде тап шашмалай, не айтаджгъыны бильмей. Бираз озюне кельген сонъ: «Чокъ сагъ ол достум. Меним янымда эки балам ола турып, эвим-баркъым олмайып, бир кимсенинъ эвинде яшап, кунь кечирем. Бойле алда ким манъа эш олур?» — дей. «Бу койлерни мен яхшы билем, чокъ аилелернен танышым. Биз бу ишке бир урунып бакъайыкъ» — дей Амит оджа.

Бир къач кунь кечкен сонъ бу меселе кене джанлана. Мектептен эвлерине къайткъанда бу эки дост кене олуп кечкен меселени муакеме этелер. «Билесинъми не достум? Биз ярын Янджу коюне барайыкъ, анда меним достум Смаил Челеби яшай, — дей Амит оджа. — Сен мытлакъ кеманенъни де алырсынъ, бираз шенъленип къайтармыз», — дей досту. Олар шай да япалар. Эртеси куню анълашкъанлары киби, олар Смаил Челебининъ эвине мусафирликке баралар. Мусафирлерни яхшы къаршылап алалар. Къаве, чайдан сонъ софра да донатыла. Бирер-экишер къаде де котерелер.

Смаил Челеби пек яхшы сесли, тюркюджи бир инсан экен. Онынъ къыз къардашы Мерзие ханым да пек яхшы тюркю йырлай экен. Олар баягъы шенъленип, шакъалашып вакъыт

Мемет Нузетнинъ сонъки къадыны Мерзие Хайрединова.

кечирген сонъ «къана достум, кеманенъни къолунъа алчы», — дей Амит оджа. Мемет Нузетнинъ энъ севген йыры «Шу Ялтадан таш юкледим» тюркюси экен, ве оны пек уста чала. Сонъ Смаил Челеби къардашы Мерзиени чагъыра да: «Къана къардашым бизлерни «Гъамдан азат эйле» чи», — дей агъасы. Агъасы ойле деген сонъ Мерзие ханым ёкъ деп оламай ве оларгъа «Мени де гъамдан азат эйле» тюркюсини йырлай. Мерзие ханымнынъ эм дюльбер, татлы сеси, эм де иджраджылыкъ къабилиети олгъаныны Амит оджа биле экен. Мемет Нузет те бунъа эмин ола. Демек бу эки дост мусафирликтен гонъюллери пек хош олуп къайталар.

Бундан сонъ мусафирлернинъ кельмелери сыкъча ола. «Сонъ достум Мерзие ханымны бегендинъми?» — дей Амит оджа. «Меним бегенгенимден не файда, мен кене текрарлайым, мен бекяр инсан дегилим, меним эки огълум бар. Бундан бир нетидже чыкъмаз» — дей Мемет Нузет. О, ойле дей, амма бу якъын койлерде Мемет Нузет насыл адам олгъаны акъкъындаки эмиш-демишлер яйрагъан экен. Бу келиплеткетювлерден сонъ, Мемет оджаны Мерзие ханым да бегене, чюнки о энди эвленюв чагъына еткен эди. Амма о агъасынынъ къорантасында, енъгепчесине ярдымджы оларакъ яшай экен.

Бир келювлеринде Амит оджа Смаил достына, не ичюн бу къорантагъа кельгенлерининъ манасыны анълата. Смаил Челеби исе:«Оны Мерзие озю джевабыны берер», — дей. Сонъ меселени къызгъа да анълата ве сорайлар. Мерзие ханым да бу инсанны, эки баласы олса да, бегенгенини айта ве разы олгъаныны бильдире. Бойле этип эвдекилери де разы олалар. 1932 сенеси бу эки инсан, Мерзие ханым ве Мемет Нузет никяхнен эвленелер, ве Мерзие ханым эвленювнинъ бирин-

джи кунюнден о эки огълан баланынъ анасы ола. Сонъ 1933 сенеси 1-джи декабрь куню бу къорантада даа бир балачыкъ догъа. О, къыз бала ола, адыны Ниаль къоялар. Бу эльбетте меним: Ниаль Мемет Нузет къызы оларакъ яшайым. Ойле этип Мерзие ханым ве Мемет Нузет меним анам ве бабам олгъанлар.

Мерзие ханым Хайрединова
ве Мемет Нузет Челебиев.

Энди айтып кечкеним киби, 1932—1933 сенелери ачлыкъ йыллары яшамакъ пек агъыр олгъан. О йылларны рахметли анам пек чокъ хатырлай эди. Анам да, бабам да аллы-такъатлы Челебилер сюлялесинден олгъанлар. Онынъ ичюн олар тек озьлери бир джорукъ яшамакъ дегиль де, атта ёкъсызларгъа да ярдымда булуналмагъа тырышалар. Бир даа текрарлайым: бу хатыравларны мен анам, дайым, тизем ве алаларымдан алгъан эдим.

Мен бабам, яни Мемет Нузет акъкъында девам этмек истейм. Инсанларнынъ айткъанына коре бабам пек акъыллы, къолундан чокъ шей кельген, инсаниетли бир адам олгъан. О, пек яхшы шакъаджы, баланен бала, буюклернен де буюк олмагъа тырышкъан инсан экен. Бабамсыз бир ерде бир джыйын я бир акъшам кечмеген. Оны эр мерасимге давет этип тургъанлар. Амма о къаерде яшамасын, онынъ изине КГБ хадимлери эп басып юрьгенлер, келип тапкъанлар.

Мен уфакъ олгъанда анама бабам акъкъында чокъ суаллер бере эдим. О эр вакъыт бир эки сёзнен: «Бабанъ пек яхшы адам ве баба эди, шимди исе ойле инсанлар пек аз», — деп, джевап бере тургъан. Бабам мени севе эдими? Деген суальге исе, «Бабанъ сени де, агъаларынъны да пек севе эди», — деп, айта тургъан.

Йыллар кечип, айлар кечип, кене баарь келе. 1934 сененинъ 21 апрель куню бабам 46 яшыны толдура. Оны келип берабер чалышкъан достлары хайырлайлар. Бабам исе бу ерге келип,

янъыдан бир даа эвленип, раатлангъанына пек къувана, ве иджадынен даа джидий огърашып башлай. Чокъ языкъ ки, бу къуванч ве раатлыкъ пек узакъ девам этмей. О, энди 46 яшыны толдырдым дегенде, сонъ он кунь кечер-кечмез майыс байрамы да келип ете. Байрамнен багълы мерасимни мектепте кечирип, о котеринки рухта эвге келе. Бизлерни къучакълай, опе, мени исе къучагъына алып эв ичинде долана. Шу арада о анамнынъ янына барып, мына бу дёртликнинъ:«Мен бу балагъа багъышлап, онынъ къулагъына бу сатырларны айттым», — дей де, анама да текрарлай:

Сары сачлы Наильчигим
Бахтлы олсун.
Онынъ сесинен эвимиз
Къуванчкъа толсун.

Анам бабама джевап оларакъ: «Сиз эр вакъыт янымызда олсанъыз, иншаллах сизнинъ истегинъиз ерине келир», — дей.

Анам, бабамнен пек аз омюр эткенлер, амма оларнынъ омюри пек муаббет ве шенъ-шерамет кечкен.

Майыс байрамыны анъдым. Иште 1934 с. 1 майыс байрамыны къайд этмек ичюн достлар топлаша экенлер. Акъшам устю эвге бир адам келип, бабамнынъ къолуна къолнен язылгъан бир кягъыт бере. Бабам оны окъуп башлай да, «Афу этирсиз, мен бу акъшам балаларымнен, къорантамнен бирге олмакъ истейим» — дей. Анам, четтен бабамнынъ джевабыны эшитип, къувана ве: «Не де яхшы айттынъыз», — дей.

Чокъкъа бармай, даа эки адам келе. Чокъ ялварып бу акъшамгъа бармакъ кереклигини кондирелер. Акъшам ола. Бабам кеманесини де къолуна ала. О, анамнынъ янына барып: «Билесинъми ханым?, — асыл да бу акъшамгъа бармакъ аягъым тартмай амма, не чаре?» — деп, бизлернен сагълыкълашып къапудан чыкъар экен, келип мени бир даа къучагъына ала да, опюп, сагълыкълашып кете.

Гедженинъ эппейи вакъыты ола, бабамыз эп кельмей. Бир маальде Янджу коюнде яшагъан Смаил дайымнынъ азбарында аякъ давушлары чыкъа, амма къаранлыкъта не олаяткъаныны корьмейлер. Демек о вакъытта бабамны пек агъыр

алда, дайымнынъ азбарына кетирип ташлайлар. Кимлер кетирип ташлагъаны белли дегиль. Бабам ырмаланып-тырмаланып эвге кире. Бу ерде о ерге йыкъыла. Смаил дайым ве Анифе енгем оны бир чаре этип диван устюне яткъызалар. Дайым тез-тез барып линейкагъа атларны еке де бабама къатыкъ ичирип, тез-тез Кок-козь хастаханесине алып баралар. Эвде экенде бабам озю де, енгепче манъа бир шей олды, къатыкъ беринъ деп етиштире, сонъ бир сёз айтып оламай, чюнки о энди эсини джойгъан экен. Экимлер не къадар тырышсалар да бабамны къуртарып оламайлар. Оларнынъ айткъанына коре, оны зеэрлегенлер. Бу о вакъытта экимлер берген малюмат эди.

Бабамнынъ олюми акъкъында ич бир ерде бир шей язылмагъан. Бу меселени къозгъап, акъикъатны тапмакънынъ чареси де олмагъан. Иште, бизлер ичюн пек азиз ве мукъаддес инсан, Мемет Нузет, яни бабам, 1934 с. 2 майыс куню эбедийликке къавушып, энди 46 баарьны корюп етиштирген инсан, 3 баласыны оксюз къалдыра.

Оны хастаханеден алып, Коклуз коюне, озю яшагъан эвге кетирип, 3 майыс куню Коклуз коюнинъ эски мезарлыгъында дефн этелер. Дженазе мерасиминде мектеп талебелери, комсомоллар, анамнынъ сой-сопу, кой джемааты, достлары иштирак этелер. Бу олуп кечкен вакъиаларны мен тек сой-сопумдан, анамдан дегиль де, о вакъытта кой-комсомол ячейкасынынъ кятиби олгъан Коклузлы Усеин агъа Салядиновдан да чокъ дефа эшиткен эдим.

Амма чокъ языкъ ки, Мемет Нузетнинъ къардашларыны бириси дженазеде олмагъанлар, чюнки олар ким къайда яшагъаны белли дегиль экен. Оларнынъ хабери олгъанда, биз анамнен, мен Юсуф ве Фарукъ агъаларымнен Янджу коюне къайтып, Смаил дайымнынъ къорантасына къошулгъан экенмиз. О вакъытлар, джамилер йыкъылып, моллалар къапатылып, аллы-такъатлы инсанлар лишон права олуп, Урал дагъларына айдала экенлер.

Бабамнынъ вефаты акъкъында Мерьем къардашынынъ хабери олгъанда, бу айтып кечкен дженазе ве дуа мерасим-

лери чокътан олуп кечкен эди. Бойле хабер оларгъа насыл барып ете? Мерьем Къадри-заде аламнынъ къызы Пирае Акъмесджит мектебинде окъугъанда, онен берабер Янджу коюнден бир къыз бала окъуй экен. Яз татили биткен сонъ, о къыз Акъмесджитке мектепке келе де, Мемет Нузетнинъ вефаты акъкъында талебелерге хабер айта. Буны Пирае Къадри-заде эшитип барып анасына, яни Мерьем алама айта.

О, исе тез-тез Нурие къардашыны тапа да айланыр куню олар апте-къардаш Янджугъа ёл алалар. Янджуда бир гедже мусафир олалар. Агъасы къалдырып кеткен къорантасынынъ алынен таныш олалар ве анамнынъ алына пек аджыналар. Мерьем ве Нурие алаларым агъаларымны да алып кетмеге къарар алалар ве ойле де япалар. Анам энди агъаларымны севип, оларгъа пек алышкъан экен. Баягъы тюшюнген сонъ, буюк къорантада онъа пек агъыр оладжагъыны козю огюне кетире. «Не япайым, бизим такъдиримиз ойле экен», — деп, агъаларымны алып кетильмесине разылыкъ бере. Биз анамнен дайымны къорантасында яшап къаламыз. Алаларым кеткенде бир къолязма дефтерини де, — «Бельки де бу дефтердеки языларны сизлер мейдангъа чыкъарырсыз» — деп, анам оны да алаларыма бере.

Мен о вакъытта 6—7 айлыкъ бала экеним. О кетиш — бу кетиш, агъаларымны тек мен дегиль де, анам да бир даа корьмеди. Не япайыкъ. О девир, о йыллар ойле бир заман эди ки, бизим къорантамызгъа ошагъан къоранталар чокъ олгъан ве олар озь колеткелеринден къоркъуп, къачып юрьген бир вакъыт эди.

Мемет Нузетни хатырлагъанлар олдумы?

Айтып кечкеним киби, Янджу коюнде анам да аллытакъатлынынъ къызы экен. О адам эльбет Хайредин къартбабам олгъан. Къартбабам ве Сайме битам башларына кельген беляларны хатырлап, яныкъ ичинде къалалар ве бири-бириринъ артындан вефат этелер. Буюк балалары о вакъытта эвленип, къорантадан айры яшайлар. Эв

исе къартбабамнынъ буюк огълу, Смаил Челебиге къала. Бабамнынъ вефатындан сонъ биз о эвде анамнен 1937 сенесине къадар яшадыкъ. О вакъытта къартбабамдан къалгъан ат, араба, тютюн чайырлары, буюк атхане дайымнынъ къолундан тутып алынып, бу шейлер эсасында Янджу коюнинъ колхозы къурулгъан экен.

Дайым исе къорантасыны алып, Къарасувгъа барып ерлеше. Бойлеликнен о лишонлар джедвелинден чыкъарыла. Койге исе гизли келип кете тургъан. Эр сефер о бизге кельгенде, лаф тек вазиет акъкъында дегиль де, бабам акъкъында да чокъ хатыравлар ола эди.

Дайым онынъ бутюн хусусиетлерини, кечирген яшайышыны, омюр тарзыны чокъ яхшы хатырлай эди. Эвде исе анам ве мен яшадыкъ. 1937 сенеси о эвни де колхоз ве район мемурлары бизге чокъсунып, бизден тутып алдылар. Сонъ биз анамнен эвни ташлап кетмеге меджбур олдыкъ. Биз бир къач вакъыт анамнынъ таталары яшагъан койлерине бир-эки ай биринде, сонъ даа биринде яшадыкъ. Оларнынъ къоранталары чокъ балалы олгъаны себебинден, яшамакъ пек агъыр олды. Сонъ биз Смаил дайымнынъ къорантасына къошулдыкъ ве Къарасувда яшап башладыкъ.

Сой-соп къайда олсакъ-олайыкъ мени ве анамны аджып, бабамны пек чокъ хатырлай эдилер. Матбуатта язылa, анъыла эдими? Бунынъ акъкъында манъа ич бир шей белли дегиль. 1941 сенеси дженк башлангъан сонъ, шеэр эалисининъ чокъусыны койлерге кочюрдилер. Биз башта Къамышлы койчюгинде ерлешип, сонъ Молбай коюне авушкъан эдик. Молбайда бир Юсуф адлы оджанен таныш олдыкъ. О инсан бир вакъытта бабам, Мемет Нузетнен якъындан таныш олгъан, атта аз вакъыт бир мектепте де чалышкъанлар.

О инсанны мен пек севген эдим, чюнки о мени бабаджасына къуджагъына алып, тёпеге котерип, яры кедер, яры къуванчнен, озь-озюне айткъан киби: «Къана энди достум Мемет сагъ олуп, сени бу къадар олгъанынъны корьген олса», — деп, козьлери яшлана эди. Мен исе о вакъытта бу шейлерге эмиет бермей эдим. Сонъундан кечкен омюримни хатырлап, эпи-

сини козь огюмден кечирип, фикиримде бабам ичюн айтылгъан лафлар гъурур догъура эди. Амма чокъ языкъ ки, тек гъурурланмакъ инсанны къандырмай.

Къана энди! Мен де ана-бабамнен яшамакънынъ ферагъыны корьген, сезген олсам. Языкъ ки, манъа бойле яшайыш къысмет олмады.

Айткъаным киби, мен 22 яшына кельгенджек, бабамнынъ къыз къардашлары, я да агъаларым акъкъында ич бир шей бильмей эдим. Мен оларны эмиш-демишнен сораштырып, тек 1955 сенеси таптым. Булар — Нурие алам, эништем Ибраим Къалайджы, къызлары Жулиде ве 90 яшыны кечкен Ава шерфе битам, бабамнынъ аналыгъы эди. О вакъытта олар Беговат деген шеэрге якъын, Стретенка колхозында яшай эдилер. Мен Нурие аламнен бундан сонъ багъымны ич узьмедим. Биз пек сыкъ корюшип башладыкъ. Эр корюшкенде лафымыз оларнынъ эвельки яшайышлары ве бабам акъкъында ола эди. Олар, сонъ 1966 с. Ташкентке авуштылар. Бу арада да бизлер мектюп багъымызны узьмедик. Матбуатта бириндҗи олуп Мемет Нузет, яни бабам акъкъында рахметли Эшреф агъа Шемьи-заде язып башлады.

О, «Ленин байрагъы» газетасында бир бет макъале ве Мемет Нузетнинъ язгъан шиирлерини бастыргъан эди. 1967 с., бундан сонъ 1971 сенеси «Эдебият хрестоматиасын»да онынъ иджады акъкъында язылгъан эди.

Амма мен шимди, энди къач сене эвель аяттан кеткен апте-къардаш Кевсер ве Айше битайлар акъкъында айтаджакъ олам. Кевсер ве Айше битайлар Балыкълава районынынъ сакинлери эдилер. Айны шу Скеле коюнде де Мемет Нузет бир къач вакъыт яшагъан ве оджалыкъ эткен. Бу эки апте-къардаш да бабамны хатырлап, «Янъы дюнья» газетасына «Мемет Нузет — оджамыз эди» серлевалы макъале язып, «Молланен ногъай» серлевалы бир шиирни анъып «Гъалиба бу шиирнинъ муэллифи Мемет Нузет эди» — деп, язгъан эдилер.

Молланен ногъай

(Бир ногъай моллагъа мусафирликке бара да, араларында бойле лаф ола)

Буюрынъыз ашкъа!
Бу ашнынъ леззети
Эр аштан башкъа,
Лякин шу чанакъта
Эт эки кесек.
Тоярмыз иншалла,
Бисмилля десек.
Ногъай бир дегиль,
Бинъ бисмилля айта.
Кене де къурсагъы
Чорулдап къайта.

Эбет бу шиирни олар дерсте экенде эзберлегендирлер. Ондан сонъ къач он йыллыкълар кечти. Оларнынъ акъылында шиир толусынен сакъланмагъан. Сонъ бу къартийлернинъ макъалесине сесленип, бу шиирни толусынен, олгъаны киби Багъчасарай шеэринде яшагъан «Янъы дюнья» газетасынынъ даимий окъуйыджысы Ш. Куртмоллаев да хатырлап, «Муэллиф шубе догъурмай» серлевалы макъалени бастыргъан эди.

Ногъайнынъ бири бир моллагъа бара,
Молла да онъа бир софрачыкъ къура.
Дейки: «Эй, мусафир! Буюрынъ ашкъа,
Бу ашнынъ леззети эр аштан башкъа.
Бакъынъ шу чанакъта эт эки кесек.
Тоярмыз иншалла бисмилля десек».
Ногъай бир дегиль, бинъ бисмилля айта,
Кене де къурсагъы чорулдап къайта.
Умюрлеп чыкъа бу молла бир ёлгъа,
Эм азыр ногъайда мусафир ола.
Ногъай бир къойны котерип соя,
Пиширтип молланынъ огюне къоя.
Дей: «Богъа «бисмилля!» керекмей аслы,
Тоярмыз беллейим биз наслы-наслы».

Мен бу шиирни шу эки кичик макъаледен алдым, ве газетада насыл нешир олунгъан олса, ойле де бу ерде ифаделедим. Бу макъалелерден корюне ки, о вакъытта Мемет Нузетнинъ талебелери олгъан, шимдики къартлар биле эп даа оны унутмайып, хатырлайлар. Бу апте-къардаш Кевсер ве Айше битайларнынъ «Гъалиба» деген шубесини догъурлагъан урьметли Ш. Къуртмоллаевкъа да тешеккюр бильдирмек истейим. Бу да Мемет Нузетнинъ иджадыны акъылында туткъан инсанларгъа «Эвалла!» — деп, айтам.

Мемет Нузетнинъ хатырасына багъышлангъан тедбирлер

Умумен айтаджакъ олсакъ, чокъусы алда Мемет Нузет ве онынъ иджады «Йылдыз» журналында басылгъан эди. 1988 сенеси меним бабам догъулгъанына 100 йыл толувы мунасебетинен дуа мерасимини кечирдик. Шимди Алланынъ рахметинде олгъан Сафие къызымыз къартбабасы Мемет Нузет акъкъында «Ленин байрагъы» газетасында «Татлы еллер талгъын, талгъын эскенде» — серлевалы буюк макъаленен чыкъышта булунгъан эди. Айны шу йыл озь ватанымыз Къырымгъа авдетимиз башлады. «Ленин байрагъы» Къырымгъа кочюп келип «Янъы дюнья»олды. «Йылдыз» журналы да ватанымызда нешир этилип башлады. Мемет Нузет акъкъында матбуатта да анъып башладылар. Онынъ иджадынен рахметли шаир ве язылджы Юнус Къандым огърашып, меракъланып башлагъан эди. Языкъ ки, о инсан да пек яш экенде бу дюньяны терк этти. Алла рахмет эйлесин.

Мен эвельки саифелерде бабамдан къалма, къолязма шиирлер дефтери акъкъында язып кечкен эдим. Иште шу дефтер Мерьем аламнынъ къолунда олуп, о озюнен бирге оны та Румыниягъа алып барды ве къорчалады. Сонъ Мерьем аламнынъ къызы Пирае ханым чаресин тапып, Узбекистангъа мусафирликке кельгенде, о дефтерни де кетирип онъа берген эди, чюнки о дефтердеки язылар арап уруфатында язылгъан олуп, о языларны бизим яшлар арасында окъумагъа бильген пек аз эди.

Сонъ о дефтер чокъ инсанларнынъ къолуна тюшюп, доланды занымджа. Энъ сонъунда тувгъаным, Анифе аламнынъ къызы Мерьем Озенбашлынынъ къолунда булунаракъ, о дефтерде язылгъан шиирлерни китап шекилинде чыкъармагъа ниетленди. Мен, Мемет Нузетнинъ къызы оларакъ ве Мерьем тувгъаным озь-ара сухбеттен сонъ, Гаспринский адына миллий китапханемизнинъ директоры Айдер Эмировгъа бу шиирлерни бир китап шекилине кетирип, нешир этмекни мураджаатында булундыкъ. О, ёкъ демеди ве бу ишке керекли инсанларны джельп этип китап чыкъув меселесини башлады.

Китапнынъ серлевасыны: «Къырымнынъ чёль аятындан» деп адландырмакъ къарары чыкъарылды. Рессам Зарема Трасинова, редактор исе рахметли шаир ве языджы Шакир Селимов, транслитерация ве тертип этиджи Нариман Сеитягъяев олдылар. Китапнынъ такъдимнамеси буюк колемде, бутюн зиялармыз иштирагинде 2003 сенеси кечирилип, дюнья юзюни корьди.

Бир къач йыл арткъа къайтып, айтам. 1998 сенеси, бабамнынъ догъулгъанына 110 йыл толувы мунасебети иле, буюк дуа мерасимини энди Къырымда кечирген эдик. Амма языкъ ки дуагъа чагъырылгъан шаир ве языджыларымыздан тек энди чокътан рахметли олгъан Черкез Али агъанен Юнус Къандым кельген эдилер. О йылларда Мемет Нузетнинъ аяты ве иджадына багъышлангъан «Эдебий керван» фильми де чыкъарылгъан эди. Оны бир эки дефа телевизорда нумайыш эткен эдилер. Шимди исе и дискми, лентамы, къайда олгъаныны малюм дегиль.

Къырымда Мемет Нузетнинъ ады къоюлгъан, бир къач къасабада сокъакълар бар. Булар Дубки къасабасында ве Кезлевде Исмаил бей къасабасындадыр. Къырымгъа къайткъан сонъ, айтып кечкеним киби, бабамнынъ иджадынен рахметли Юнус Къандымов меракъланып башлагъан олса, девамыны шимди Къубедин оджа Салядинов девам эте демек мумкюн. 2008 сенеси апрельнинъ башында Къубедин оджа бир теклифнен кельди. Онынъ теклифи неден ибарет эди? Мемет Нузетнинъ догъулгъанына 120 толувы мунасебетинен кечириледжек ачыкъ дерске мени студентлернен таныш эт-

Ниаль Мемет Нузет къызы Хайрединова бабасынынъ догъулгъаны 125-йыллыгъына багъышлангъан тедбирдеки чыкъышы

Мемет Нузетнинъ догъулгъаны 125-йыллыгъына багъышлангъан тедбирден бир корюниш

Мемет Нузетнинъ догъулгъаны 125-йыллыгъына багъышлангъан тедбирде белли языджы ве шаир Аблязиз Велиев чыкъышта булуна.

Мемет Нузетнинъ догъулгъаны 125-йыллыгъына багъышлангъан тедбирде белли алим, эдебиятшынас, профессор Исмаил Керимов кельгенлерни шаирнинъ иджадынен таныш эте.

Мемет Нузетнинъ догъулгъаны 125-йыллыгъына багъышлангъан тедбирде белли алим Нариман Сеитягъяев шаирнинъ иджады акъкъында чыкъышта булуна.

Мемет Нузетнинъ догъулгъаны 125-йыллыгъына багъышлангъан тедбирнинъ тешкилятчысы ве алып барыджысы Къубедин оджа Салядинов къыскъадан шаирнинъ иджадынен таныш эте.

Мемет Нузетнинъ догъулгъаны 125-йыллыгъына багъышлангъан тедбирде «Татлы сес» конкурсынынъ гъалиби Къальбинур Кенджалиев шаирнинъ «Ногъайнынъ адагъы» шиирни эзберден айта.

Мемет Нузетнинъ догъулгъаны 125-йыллыгъына багъышлангъан тедбирде белли журналист «Янъы дюнья» газетасынынъ муаррири Зера ханым Бекирова шаирнинъ иджадында расткельген халкъ иджады левхаларынен таныш эте.

Мемет Нузетнинъ догъулгъаны 125-йыллыгъына багъышлангъан тедбирде 4 курс талебеси Диана Алимова шаирнинъ шиирлерини окъуй.

Мемет Нузетнинъ догъулгъаны 125-йыллыгъына багъышлангъан тедбирде Ленера Меметова (Кезлевли) чыкъышта булуна.

Мемет Нузетнинъ догъулгъаны 125-йыллыгъына багъышлангъан тедбирде Мемет Кемалетдинов чыкъыш япа.

Мемет Нузетнинъ 125 йыллыгъына багъышлангъан тедбирде кутюпхане мудири Айдер Эмиров чыкъышта булана.

Мемет Нузетнинъ 1929—1934 сенелери яшагъан эм оджа олуп чалышкъан Коклуз коюндеки эвине хатыра тахтасы къоймакъ мунасебетинен кельген оджалар ве шаирнинъ сой-соплары шаир чалышкъан мектеп огюнде туралар. Бу бина 1912 с. къурулгъан. Шимди джами сыфатында хызмет эте.

Мемет Нузетнинъ торунчеси Дилявер Сеитасанов, къартдедеси яшагъан эв диварына хатыра тахтасыны ерлештире.

Мемет Нузетнинъ яшагъан эвине хатыра тахтасы къоймакъ ичюн
кельген бир группа оджалар шаирнинъ дефн этильген мезарлыгъында.
Сагъдан солгъа: Нариман Абдульваапов, Ахтем Джелилов, Миляра Саттарова,
Ниаль Хайрединова, Исмаил Керимов, Къубедин Салядинов ве Аблязиз Велиев.

Хатыра тахтасы ерлештирильген сонъ, белли алим, эдебиятшынас, профессор
Исмаил Керимов топлангъанларны Мемет Нузетнинъ иджадынен таныш эте.

мек ве чыкъышта булунмакъ макъсадынен теклиф этти. Мен бу теклифни джан юректен къабул эттим. Корюшюв пек меракълы, юксек севиеде кечти.

Бу корюшювнен мен къанаатленсем де, Къубедин оджанынъ фикиринде даа бир гъае пейда ола. О гъаени амельге кечирмек ичюн, энди мушавере де олуп кечкени акъкъында, Къубедин оджа манъа бильдирди.

Гъае неден ибарет эди? Бабам, яни Мемет Нузет омрюнинъ сонъки йылларыны Коклуз коюнде яшап, чалышып кечиргени белли. О вакъытта биз яшагъан эв эп даа пек яхшы алда тура экен. Ана шу эвде шимди яшагъан къорантанынъ башы Сеитмемет агъадан разылыкъ алып, эвнинъ диварына шаирнинъ ресими иле «хатыра тахтасы» асмакъ эди. Эльбет бу гъае омюрге кечирильди. Бу ишни Къубедин оджа бир озю дегиль де, Янджулы Мемет Кемалитдиновнен яптылар. Мемет бей бойле ишлерге пек джиддий янашкъан адамдыр.

Иште тахта азыр. 2012 сенеси апрель 23 куню мен къорантамнен: балаларым, торун-торунчелеримнен Коклуз коюне ёл алдыкъ. Биз энди Коклузнынъ эски мезарлыгъы янында токътадыкъ. Чокъ кечмей, Къырым Муэндислик ве Педагогика Университетининъ оджалары, студентлери, языджылар ве бир къач журналистлернен бирге бир балабан автобуста, хатыра тахтасы ачылув мерасиминде иштирак этмек ичюн келип чыкътылар. Мезарлыкъкъа таба котерильдик. О ерде яткъан бабамнынъ ве дигер мевталарнынъ рухларына Нариман оджа Абдульваапов дуа окъуды. Эпимиз дуагъа къошулып, аминь эттик ве ёлумызны девам этип, койге кирдик. Башта бабам чалышкъан мектепнинъ янына барып, онынъ ичине кирип бакъып чыкъкъан сонъ, тышкъа чыкъып, мектеп огюнде ресимге тюштик. Ондан сонъ хатыра тахтасы къоюладжакъ эвнинъ янына етип бардыкъ. О ерде эр кес топланып, хатыра тахтасыны диваргъа ерлештирген сонъ, эр кес топланып ресимге де тюштик. Сонъ оджалар бир бирининъ артындан сёзге чыкъып, Мемет Нузетнинъ омюрю, иджады акъкъында чокъ эйи сёзлер айттылар. Бу мерасим бабам, Мемет Нузетнинъ догъгъанына 124 йыл толувы мунасебетинен олуп кечти.

Мерасимнинъ девамы къаве, чай, татыллыкъларнен екюнленди. Бизим къорантамыз бу олуп кечкен мерасимден пек буюк тээссуратнен къайттыкъ. Бу мерасимнинъ башында туруп, мейдангъа чыкъаргъан инсанларгъа озюмнинъ буюк тешеккюримни бильдирип, чокъ сагъ олунъыз демек истейим.

Арадан 1 йыл кечип Къубедин оджа Мемет Нузетнинъ 125 йыл толувы мунасебетинен Къырым Муэндислик Педагогика Университетининъ Челеби Джихан адына дерс одасында 2013 с. 23 апрельде эдебий конференция кечирген эди. Бу да бир буюк тедбир олуп, чокъ зиялыларымыз — оджалар, языджылар ве студентлер иштирак эткен эдилер.

Сонъ бу олуп кечкен тедбир акъкъында «Йылдыз» меджбуасында, онынъ баш редакторы Дилявер Османов макъале язып окъуйыджыларгъа да бильдирген эди. Бу олуп кечкен тедбир язылгъан ве джанлы шекильде косьтерильген дискны бакъкъанда юрегим гъурургъа толуп таша. Къубедин оджа тедбирнинъ тешеббюсчиси озю эди, тешкиль этип, озю де алып барды. Сёзге чыкъкъан оджалар: Исмаил Керимов, Аблязиз Велиев, Фера оджа, Нариман Абдульваапов, Нариман Сейтягъяев, Айдер Эмиров, «Янъы дюнья» газетасынынъ баш редакторы Зера Бекирова ве башкъалары бабам Мемет Нузет акъкъында чокъ эйи сёзлер айтып, онынъ иджат этип къалдыргъан шиирлерини талиль эттилер. Сонъ онынъ базы шиирлерини мектеп талебеси, Къальбинур Кенджалиев ве студентлер окъуп, тедбир иштиракчилерининъ гонъюллерини котердилер.

Сонъунда сёз манъа берильди. Мен де бильгиме коре ве бильгенимни айтып, бабамнынъ терджимеиалына бираз тюзетмелер кирсетмеге тырыштым, чюнки онынъ къолязмасы эсасында «Къырымнынъ чёль аятындан» адлы китапта бабамнынъ терджимеиалында бираз янълышлыкълар косьтерильген. Бу инсан, яни Мемет Нузет эдебият тарихына классик шаир ве языджы оларакъ кирген экен, онынъ терджимеиалы да догъру олмакъ керек. Бир кимселер бильмей уйдурылып айтылгъан шей тарихке кирмемек керек.

Пирае татамнынъ изаатына бакъкъанда: бабам санки Стамбулда да бир къач йыл булунгъан. Нурие алам Пирае та-

тамдан арткъач бильсе керек, о эр даим буны ред эте эди. Мен бу шейлерни бала ве торун, торунчелерим бильсин деп, сулялемизни девам этсинлер деп, язып къалдырмакъ ниетинен яптым.

Бу меселе халкъымыз арасында кенъиш даркъалып, уйкенлермиз бугунь де, бутюн сагъ къалгъан несилинен корюшип озь сюлялеси акъкъында бизден сонъ кельген несильге язып къалдыргъанларыны истейим. Меним фикиримдже бу къырымтатар халкъынынъ акъикъий тарихы олур. Мусульман умметинде бойле бир анълам бар: инсан дюньяда яшар экен, о энъ аздан сюлясининъ еди несиль эджадыны бильмек керек деп айталар. Мен бабам акъкъында хатырлавларыма, меним бабам, къартбабам ве дедемлер кимлер эди?

Биринджи несиль, Сейтхалил дедем, аджы экен, Уркъие къартбитам. Олар, экиси де Садыр коюнден.

Экинджи несиль, Шейх Ислям Челеби, Сейтхалил огълу. Айдаргъазылы къартбабам.

Учюнджи несиль, Мемет Нузет Шейх Ислям огълу. Челебиев, Гулюмбей коюнде догъулды.

Дёртюнджи несиль, мен, Ниаль Мемет Нузет къызы, Коклуз коюнде догъулдым.

Бешинджи несиль, меним балаларым: Сейтали, Нузет, Сафие Узбекистанда догъулдылар.

Алтынджы несиль, торунларым: Сейталиден: Гуляра, Лейля, Зарема Ташкентте догъулдылар. Нузеттен: Дилявер, Эльзара Ташкентте догъулдылар. Сафиеден: Рустем Ташкентте, Эльмаз Къырымда догъулдылар.

Единджи несиль, Лейля торунымдан: Севиля, Нариман Акъмесджитте догъулдылар. Дилявер торунымдан: Сафие, Медине, Герай Акъмесджитте догъулдылар. Эльзарадан: Эмран, Эдем, Мелек Акъмесджитте догъулдылар. Рустемден Сафие, ве Эльмаздан Дилявер ве Осман, Акъмесджитте догъулдылар.

Бабамнынъ терджимеалына даир базы тюзетмелер

Мен энди бир къач кере текрарладым. Бабамдан къалгъанда мен аман-аман беш айлыкъ сабий эдим. Анамдан, ач-земен Урал дагъында бир битли баракъта къалгъанда 13 яшында эдим. Мен ана-баба ферагъыны корьмей осьтюм. Амма бу 13 яшыны толдургъангъа къадар анамнен олдым. Бизим эр даим къонушмамыз бабам акъкъында хатыравларнен ола эди. Сонъ, заман кечип, мен бабамнынъ къардашларыны тапкъан сонъ, бабам акъкъында даа чокъ малюматларны мийиме синъдирдим.

Бу иште рахметли Эшреф агъа Шемьи-заденинъ де буюк ярдымы олду. Бабам язып къалдыргъан къолязма эсасында 2003 сенеси «Къырымнынъ чёль аятындан» адлы китапы чыкъты. Анда бабамнынъ терджимеиалына янълышлыкълар кирди. Бу, еписи шейлер бири бирини текрарламакънен олды. Матбуатта да тюрлю заманда, газеталарда олсун, олсун меджмуаларда коресинъ ки, Мемет Нузетнинъ тек догъулгъан йылы догъру костериле. Айы, куню ве вефаты янълыш. Айны китаптаки изаатларны козь огюне алыр экеним «Мемет Нузет 1888 с. 13 мартта Айдаргъазы коюнде догъды», деп языла. Вефаты исе 1933 с. косьтериле.

Бу янълышлыкъларны тюзетмек ичюн, языджыларымызгъа мураджатта булунып, колемли макъалелернен «Къырым» газетасында бир къач кере чыкъышта булунгъан эдим. Нетиджесини корьмедим. Догъгъан йылы 1888 с. 21 апрель, коюю исе Гулюмбей деп, язылса догъру олур эди. Мен бойле олмалы деп беллейим. 2005 сенеси, февральде «Мейдан» радиосы озь ишини башлап, бутюн халкъымызны къувандыргъан эди, ве онынъ яйынлары йыл-йылдан меракълы олуп бармакъта. «Мейдан» радиосынынъ яйынларында иштирак этмек ичюн мени де бир къач кере чагъыргъан эдилер. Эльбет мен ёкъ демедим, барып, берильген суаллерге джевап бермеге тырышкъан эдим. Чокъусы суаллер бабам, яни Мемет Нузетиннъ омюри ве иджады акъкъында эди. Сонъки суаль: «Бабанъыздан сизге де бир шейлер кечтими?», деп сорагъан эдилер. Эбет бу суальге де джевап бермек керек олды.

Бабамдан манъа кечкен мирас

Мен эр вакъыт утанмайып айтам ки, мен олгъаны-оладжагъы 4 сыныф рус тилинде бильги алдым. Бунъа бакъмайып, зерре къадар вакъыт тапсам, китап окъумагъа ашыкъа эдим. Джаиллик мени пек къыйын ве чиркин вазиетте къартайтмасын деп, бильгениме коре, менден сонъ, мени хатырлатаджакъ бир шейлер язып къалдырмагъа тырыштым. 1957 с. Озьбекистанда тувгъан тилимизде «Ленин байрагъы» газетамыз чыкъып башлагъан сонъ, о газета меним мектебим олды.

Шииркетни пек севем. Кимерде бир бабам Мемет Нузет акъкъында да яза эдилер ве онынъ язгъан шиирлерини окъуп, къувана эдим. Сонъ мен де арада-сырада бир шейлер язып башлагъан эдим, амма газетамызгъа ёлламай эдим. 1968 сенеси, 23 февраль «Ленин байрагъы» газетасында белли къырымтатар къараманы, учуджы Аметхан Султан акъкъында бир буюк макъале басылгъан эди. О макъалени буюк меракънен окъуп, къолума къалем алдым. Бир эки кере язып, кягъытны топлап аттым. Учюнджи кереси бойле сатырлар догъды. Шиирнинъ серлевасы: «Сен кокнинъ Султаны олгъансынъ Амет хан» деп къойдым.

Сен кокнинъ Султаны олгъансынъ Амет хан

Буны мен якъында окъудым, бильдим.
Юректен къувандым, шадландым, кульдим,
«Бинъ яша Амет хан агъамыз» — дедим.
Эльбетте шан-шурет къолай кельмеген.
Бар кучьнен ынтылдынъ авада, ерде.
Адынънен айтыла сокъакълар, мектеплер.
Биз ичюн гъурурсынъ эр бир эректе.
Дегиль тек огъланлар, къызлар да ынтыла.
Изинъден бармагъа издашынъ олуп.
Тек тынчлыкъ олсун юртымда аманлыкъ,
Осермиз сендайым къараман олуп.

Бу сатырларны мен берабер чалышкъан къызларгъа косьтердим. Олар бу учь дёртлюкни пек бегендилер, ве «Ленин байрагъы» гасетасына ёлламамны тевсие эттилер. Мен олар-

нынъ сёзюнден чыкъмайып, газетагъа ёлладым. Амма чокъкъа бармай биз 3-Баяут савхозыны терк этип, Къырымны арз этип, ёлгъа чыкътыкъ. Бу 1968 с. 16 август эди. Мен ёллагъан шиир августнынъ 30-да газетада басылгъан. Бизден сонъ Баяуттан кочюп келип бизге къошулгъанлар, меним шиирим басылгъан «Ленин байрагъы» газетасыны кетирген эдилер. Мен эльбет оны корюп, пек къувандым. Бундан огюне де даа бир къач шиир тарзында язылгъан шейчиклер бар эди.

Умумен алгъанда, еписи шиир тарзында язылгъан шейлернинъ сайысы эллиден кечти. Олар тюрлю мевзуда ве йыл мевсимлерине багъышлана. «Къырым» газетасында басылгъан шиирчиклеримни язмакъны девам этмек истейим. Ашагъыдаки шиир 1961 сенеси 22 июньде язылды.

Эр кунь акъылымда

Бир тюшюнип бакъсанъ эгер,
Нелер кельди башыма?
Не себептен аналарнынъ,
Чал сачы тюшти башына?

Эр бир яздай 41-джи
Йылнынъ язы да кельди.
Адий язгъа ошамады,
Къанлы козьяш кетирди.

22 июнь танъы халкъны,
Абдыратты, уятты.
Договорны бозып хайин,
Гитлер бизге окъ атты.

Окътан къоркъмай батыр халкъым,
Силя алды къолуна.
Ана-баба эвлятларын,
Озгъарды дженк ёлуна.

Дженкке кеткен, багърын керип,
Тюшти душман алдына,

«Къорчалайым» — деп душмандан,
Юрт топрагъын, малыны.

«Къырым бизим» — деп немселер,
Юрьдилер Къырым ёлунда.
Эр адымда къырылды фашист,
Партизанлар къолундан.

Бунъа артыкъ чыдамады,
Фашист кельди пешмангъа.
Онъгъа, солгъа ич бакъмадан,
Тутуштырды къачмагъа.

Барып Берлинде токътады,
Артыкъ къачмагъа ер ёкъ.
Ер тюбюнде, бункеринде
Теслим олду бу айдут.

Чокъ джанчыкълар телеф олды,
Улу Ватан огърунда.
Бундан сонъ чокъ йыллар кечти,
Лякин эр кунь акълымда.

Эмек къараманы, механизатор Энвер Алиевге багъышлана

Энвер! Санъа чокъ аферин,
Къырым огълу.
Иште белинъ ич таламай,
Дюменде къолунъ.

Трактор дюмени башында,
Чёль бойладынъ.
Берекетнинъ арттырувда,
Ай ойладынъ.

Куньдюзге гедженъ чевирильди,
Памукъ сачтынъ.

Ватан буны корюп, огюнъе
Медаллер асты.

Беректни арттырдынъ,
Сен йыл-йылдан.
Сачувны озюнъ башлайсынъ,
Енъгиль къолдан.

Урлукъ ерге яткъанда,
Чыкъасынъ чёльге,
Ач олсанъ, эм ёрулсанъ да,
Къайтмайсынъ эвге.

Сачтынъ урлукъ, чокъ кечмей,
Чёль ешерди.
Майыс, байрамы эр кес шад,
Сен исе чёльде.

Кечер сыджакъ язымыз,
Памукъ осер.
Эр тюп сайын, гъондже сайын,
Гонъюлинъ осер.

Мына кельди сентябрь,
Памукъ ачты,
Бу куньлерни корьгенджек сенинъ,
Чырайынъ къачты.

Мына кельди октябрь,
Берекет пек бол.
Оны джыйып алмакъ керек,
Техника, эм къол.

200 тонна джыярым деп,
Сёз бердинъ.
Эсапчы исе бир къалдырмай,
Бункерни сайды.

Сёзюнънинъ саиби олдынъ сен,
Бинъ яша «достум»,
Газетагъа къойсанъ ярашыр,
Боюнъ, постынъ.

Тек газетагъа дегильсинъ,
Сен озюнъ ляйыкъ.
Юкъары Советке депутат этип,
Сени сайлайыкъ.

Бир вакъытта бойле инсанларымыз да бар эди. О бу куньлерде де сагъ-селямет яшай.

Севдим сени

(бу шиир эки яшнынъ севгиси акъкъында.
Абди ве Лейлягъа багъышлана)

«Лейля сени ярем» деп адладым,
Эр ерде сеннен корюшювлер арадым.
Не ичюн мени терс джевапнен къакътынъ,
Янынъдан кечсем айланып та бакъмадынъ.

Кель яныма Лейля ярем, къулакъ сал.
Мен сёйлейим, эр сёзюмни эзбер ал.
Севги дегенинъ инсангъа бир келир,
Эшит сёзлерим пек догъру, ёкъ ялан.

Якъты мени сенинъ эля козьлеринъ,
Юрегиме ханджер олды «ёкъ» сёзюнъ.
Юрегимде севги ачкъан сен олдынъ,
Кель алымны аджып Лейля гузелим.

Санки бу дюньяда сенден башкъа кимсем ёкъ.
Сен олмасанъ, дюнья корер козюм ёкъ.
Сен ичюн де мен дюньямдан вазгечтим.
«Сенден гъайры яр севмем» — деп, ант эттим.

Сезем, сени, юрегинъде севги бар,
Севем десенъ, бу не айып, не де ар.
Эпимизнинъ севильмеге акъкъымыз бар.
Кель алымны аджып Лейля, назлы яр.

Адынъны анъсам юречигим санчылай,
Буны о коре, лякин ичте аджымай.
«Унутайым сени» — деп мен ынтылам.
Юречигим ич унутаджакъкъа ошамай.

(Ахыр сонъу Лейлянынъ джевабы)
Севгинъ чин юректен олса,
Мен санъа къол узатам.
«Сенде мен бахтымны таптым» —
Деп, илериде ишанам.

1961 с.

Гузелиме

Эй гузелим нейчун манъа,
Бойле ишанчсыз бакъасынъ.
Шу бакъышынънен эй гузель къыз,
Юрегимни якъасынъ.

Бир корьгенде сени севдим,
Ашыкъ олдым озюнъе,
Кель къыйнама, джевап бер,
Козь тюшюрип козюме.

Сувгъа кетсенъ, мен де кетем,
Тюшюп сенинъ изинъе.
Къулакъ асмай, сен кечесинъ,
Мен кеткенде изиме.

Не иш, не аш козьге корюнмей,
Юректе тек севдалыкъ,
Эгер сени корьмей къалсам,
Куньдюз ола къаранлыкъ.

Кель гузелим, корюшейик.
«Булюр» чешме башында.
Чин къальптен айтам санъа,
Севдалыкъ бар башымда.

Кель экимиз бир олайыкъ,
Къолны къолгъа берейик.
Ярыкъ дюнья сефасыны,
Экимиз берабер сюрейик.

Къырым баари

Баарь кельсе дагъ ешере,
Акъбардакълар ача.
Ляле, зюмбюль, мор мелевше,
Этрафкъа къокъу сача.

Джан юректен севем достлар,
Юртумнынъ бу левхасын.
Къана энди корьсенъ, сюрьсенъ
Ана-юртнынъ сефасын.

Пек билем мен ич бир юрткъа,
Бизим Къырым ошамаз.
Буны бильген йигит огълу,
Юртны яткъа ташламаз.

Къана энди бирдем олсакъ,
Юртны яттан къуртарсакъ.
Юксек-юксек къаяларда
Озь йырымызны йырласакъ...

Вакъыт кечти, къайтып кельдик.
Биз Къырымда яшаймыз.
Асретлик чеккен къаяларда
Озь йырымызны йырлаймыз.

Сиваш, 1969 с.

Манелер:

Чин севгимни тапкъанджек сарардым, солдым

Къапу огюнде эрылгъанлар,
Топ-топ ачты.
Акъыз сенинъ чырайынъ,
Не ичюн къачты?

Чырайым не ичюн къачмасын?
Кедерлим бугунь.
Сен башкъасына эвленесинъ,
Этип той — дюгюн.

Акъыз сенинъ сёзлеринъни,
Манасы чокъ.
Сёйлеме, энди кеч олды.
Файдасы ёкъ.

Эрте демей, кеч демей,
Артынъдан юрьдим.
Табиатынъны огрендим.
Сени пек яхшы бильдим.

Истеклеринъ пек буюк,
Юрьмейсинъ ерде.
Фезаларда учасынъ,
Сен кимерде.

Ким экенинъни бильмесенъ,
Къомшунъдан сора.
Дегиль экеним санъа ляйыкъ,
Башкъасын ара.

«Арагъан булур» — дегенлер,
Менде булдым.
Чин севгимни тапкъанджек,
Сарарып солдым.

Мени чокътан билесинъ,
Кимлигимни,
Лякин бильмей экенсинъ,
Эрлигимни.

Чекиштирмей бергейдинъ,
Джевап сёзюн.
Сен ичюн къапатып къоймаз эдим,
Къальбимнинъ тёрюн.

Учмагъайдинъ авада,
Юргейдинъ ерде.
Бельки бахтлы олур эдик
Биз бирликте.

Энди манъа япышма,
Ёлумны тутма.
Меним бахтым сен дегильсинъ,
Къомшу къызы Фатма.

Манъа ич те дарылма,
Ёлумны къапатма.
Ол мусафир, тойгъа кель,
Манъа кин тутма.

1978 с.

Меним талийим

Нидже йыллар яшайым мен эзильген юрекнен.
Тюкенмез суаллер къыйнай мени.
Не ичюн сен мени вакъытсыз ташладынъ.
Сабий экенде оксюз къалдырдынъ мени.

Бабам сен ким эдинъ?, мен сени бильмейим.
Билем ки бабасыз дюньягъа кельмедим.
Суретинъе бакъып, бабам деп билем.
«Эр анъда бар эдинъ» — деп, хатырлап юрем.

Балалыкъ чагъында чокъ суаль берсем де,
Къыйметли анамдан джевап алмадым.
Чюнки о хорлана эди анъгъанда,
Яшагъан о бабамнынъ чырагъы янгъанда.

Бабам ичюн сёнген сонъ аят оджагъы,
Анамнынъ да сёнген бахт чырагъы.
Мирас деп къалдыргъан мени анама,
Анам да чокъ кечмей къалдырды пайныма.

Пайныма къалсам да, ольмедим, яшадым.
Чокъ хорлукъ корьдим, котек те ашадым,
Остюм, буюдим, яшыма еттим.
20 яшымда къоджагъа чыкътым.

Учь къайнана къолына тюштим.
Эдилер олар апте-къардаш.
Олар не десе, мен оны яптым,
Аятнынъ аджджысын мен эбет таттым.

Учь эвляд осьтюрдим омрюм девамы,
«Олсун олар» — деп сюляле девамы.
Учю де осюп окъуп чыкътылар.
Ана-бабагъа къуванч чырагъын якътылар.

Бу татлы аяттан мемнюним бугунь.
Эвлендирдим огъланларымны,
къызымны этип той-дюгюн.
Иншалла тезден торун корерим,
Шай этип къартлыкънынъ сефасын сюрерим.

Ташкент, 1979 с.

Кузь кельди

Кузь кельгенини неден бильдинъ?
Ягъмур ягъып башлады.
Кузьде экильген арпа, богъдай
Ерге тамыр ташлады.

Ягъмурдан сонъ къар да ягъар,
Тез ешерир богъдайлар.
Чёльге къарлар тёшельген сонъ,
Ач къалырлар торгъайлар.

Тек торгъайлар дегиль де,
Къаргъалар да ач къалыр.
Къардан ель курт обалар,
Бутюн ёллар къапалыр.

Къышта эвинъ сыджакъ олса,
Электро сёнмей, янып турса.
Ашамагъа ашынъ да олса,
Бу инсангъа бир сефа.

Иши олгъан, ишине барып,
Ишлеп, сонъра эвине къайтыр.
Диван устюне чалкъа ятып,
Хаберлер динълер, кино бакъар.

Баарь келип, авасы къызса,
Инсан озюне чокъ иш тапар.
Помидор, бибер, хыяр асрап,
Озюнден арткъанын базарда сатар.

«Арекет этсенъ, бу берекеттир,
Буны яхшы билейик».
Аталардан къалма сёзлер.
Бунъа риает этейик.

Йыл мевсимлери

Баарьнинъ биринджи куню эди,
Саба эрте чыкътым азбаргъа.
Селям бердим сабамызгъа.
Бол нефес алдым, бакъып этрафкъа.

Ава сыджакъ, ель де ёкъ.
Кок пек ачыкъ.
Кунеш энди догъаджакъ,
Шавлесин сачып.

Бу куньни мен къарышлайым ана-ватанда.
Бакъсам, энди сыгъырчыкълар кельген,
Йырайлар олар эрте танъда.
Бираз даа ава къызса,

Къарылгъачлар да келир,
Узакъ-узакъ иллерден,
Бизге хабер кетирир.
Хайырлы хабер олса эгер,

Къуванырмыз эпимиз.
Кок гудюрдеп, ягъмур ягъса,
Сувгъа тояр тарламыз.
Арпа, богъдай, куньайлан,

Чёль толдырып осерлер.
Оларны яхшы асрасанъ,
Бол берекет берерлер.
Бойле экен, баарьден сонъ,

Яз да келип кечеджек.
Анбарлагъа берекет толса,
Яшайышымыз токъ кечеджек.
Язны къувып, кузь де келир.

Ягъмур ягъар, ель эсер.
Бу эбет кузь мевсими,
Ич олмаз о къыштан бетер.
Эльбет энди къышта келир.

Къар чокъ ягъып, сувукъ олур.
Эльбет энди къара-къыш,
Къалмады бир ерде ешиль къыртыш.
Къыш мевсими дюльбер ола,

Къуваналар къышкъа балалар.
Къар топач ойнап, зевкъланалар.
Къолчананен байырлардан таялар.

ЭНДИ БАЛАЛАР ИЧЮН ЯЗЫЛГЪАН ШИИРЛЕР

Чёмез

Ёлдан таптым бир мышычыкъ,
Алдым оны элиме.
Эди о бир мушкюль алда
Алып кельдим эвиме.

Онынъ адын «Чёмез» къойдым,
Эр кес оны бегене.
Ашап, тоюп, козюн юма,
Кечип эвнинъ тёрюне.

Яваш-яваш Чёмез остю.
Мыр-мыр этип башлады.
Осюп етти, авджы олду,
Сычан тутып ашады.

Чёмезнен биз зевкъланамыз,
Эпимиз оны макътап.
Авджылыгъын бегенемиз,
Башчыгъыны сийпап.

Эм эвимизден, эм ахырдан
Сычанчыкълар ёкъ олды.
Оларны тутып Чёмезнинъ,
Эр кунь къарыны токъ олды.

Бизге кельди Аяз-деде

Санки беяз чаршаф киби,
Къар тёшельди эр ерге.
Къызыл бурун Аяз-деде,
Кирип кельди эвлерге.

Аркъасында чувал бар.
О да эбет къырмызы.
Оны берген бахшышына
Къувана огълан, эм къызы.

Яраштырдыкъ эвде нарат,
Чокъ оюнджакъ онынъ устюнде.
Къар къызы иле Аяз-деде,
Чокъ бахшыш бар тюбюнде.

Тышта сувукъ, къар уфюрте.
Озъ кучюни косьтере Аяз-деде.
Газымыз бар, эвлер сыджакъ,
Нарат байрамы девам эте.

Наратчыкъ пек дюльбер олды,
Эвимиз де яраштры.
Чокътан бекленильген бу байрамгъа,
Торунларымыз чапышты.

Ойнанъ, йырланъ балалар,
Бу нарат этрафында.
Гъам кедерсиз яшайыкъ биз,
Ана-ватан къучагъында.

2013 с.

Эчкичикке чанъ такътым

Таптым ёлдан бир чанъчыкъ,
Кеткенде мен битама.
Битамда бир эчкичик бар,
Такътым онынъ бойнуна.

Эчкичик чанъгъа къувангъандай,
Секириклеп башлады.
Огюне тазе отчукъ къойдым,
Отны севип ашады.

Сонъ бойнуна йипчик багълап,
Джетип кеттим багъчагъа.
Бугунь меним къуванчымны,
Сатын алмазсынъ акъчагъа.

О къуванчнен эвге къайттым,
Айттым оны кадама.
Эбет о да пек къуванды,
Бармакъ истеди битама.

Дедим: «Кадам сен ашыкъма,
Ярын экимиз барармыз.
Эчкичикнен берабер
Ойнап-ойнап тоярмыз».

«Яхшы» — деди къардашчыгъым.
Къанды меним сёзюме.
Мен кадамни къучакълап оптим,
Миннетдар олдум озь-озюме.

2013 с.

Бизим дюльбер наратчыкъ

Дагъда остю наратчыкъ,
Ем-ешиль тюсте.
Янъы йылны хайырлап,
О кельди бизге.

Биз онъа пек къувандыкъ,
Къаршылап алдыкъ.
Эв тёрюнде ерлештирип,
Оны донаттыкъ.

Устюне астыкъ джевиз, фындыкъ,
Конфетлер де бар.
Балалар озьлери оюнджакъ ясап,
Оны да астылар.

Къолум-къомшу балалары,
Бизде топландыкъ.
Нарат этрафында ойнап,
Байрамны яраштырдыкъ.

Иште кельди янъы йыл,
Йылдёним олды.
Байрам куню эвимиз
Къуванчкъа толды.

Бу йылымыз хайырлы олсун,
Халкъымыз ичюн.
Тезден озь девлетимиз,
Янъыдан къурулсын.

2013 с.

Ходжалыкъта олгъан айванлар акъкъында дёртлюклер[1]

«Му-у-, — деп чёльде мен юрем, —
Ешиль отчыкълар узем,
Ашап, тоям, эвге келем,
Сизлерге сют берем.»

Озен боюнда къойчыкъ,
Отлап юре къуваныл.
Янында бир чобанчыкъ,
Чала онъа къавалчыкъ.

Тавучыгъым къыдакълай —
Йымырта къозладым, — деп йырлай.
Йымыртачыгъым ап-акъ,
Инанмасанъ, чыкъ та бакъ.

Азбармызда копечик,
Онынъ ады Чарличик.
Оны эр кес пек севе,
Башын сийпап, секирте.

Цок-цок этип мен юрем,
Арабагъа екилем.
Арабама отуртып,
Балаларны кездирем.

2013 с.

[1] Бу шиирлерни балаларгъа окъугъанда, ана-бабалар ве къартаналар балаларгъа айванчыкъларнынъ ресимлерини косьтерселер пек яхшы олур эди.

Папийчиклер

Азбармызда голь ясап,
Чокъ сув къойдым ичине.
Ана папий анда ялдап,
Сув устюнде кезине.

Сувдан чыкъып балаларын,
Чагъыра о янына.
Ана сесине чи-чи этип,
Топланалар ана этрафына.

Корелер ана сувгъа дала,
Кичкенелер де артындан.
Сувгъа тюшип, шенъ олуп,
Ялдайлар ана артындан.

Ана паий сувгъа дала,
Балаларыны да огрете.
Ялдап, тоюп эписин топлап,
Кумеске оларын кетире.

Папийчиклерни чагъырып,
Оглерине ем сепем.
Оларгъа бакъып хошланам,
Мен оларны пек севем.

Кунь къавуштымы, ашыкъып,
Кумеске олар кирелер.
Къанат тюбюне толушып,
Юкъу сефасын сюрелер.

2014 с.

Балалыкъ ве генчлик аяты

Куместе бар 10 тавукъ,
Бир де хораз.
Саба эр кесни уята,
Пек керип богъаз.

Аранда исе сыгъыр, бузав,
Магърашалар ем сорап.
Анам бара, ем бере.
Сыгъырны сагъып, сют кетире.

Сютлю боткъа пишире,
Масагъа оны кетире.
Бизлер ашап тоямыз,
Сонъ ойнамагъа барамыз.

Сакъланмакъ, беш таш ойнаймыз.
Челик оюныны да унутмаймыз.
Топ артындан чапкъалап,
Болдырып эвге къайтамыз.

Ашыкъып эвге кельгенде,
Анам бизни къаршылай.
Ашымызны севип ашасакъ,
Анам къувана ве алгъышлай.

Машалла деп айта анам бизге.
Бизлер ишни де тез япамыз.
Эв вазифесин темиз япып,
Истекнен мектепке барамыз.

Мектеп те бизге ана киби,
Тербиелей, бизни окъута.
Институт бизге диплом бере.
Окъувымызгъа къоя нокъта.

Дипломдан сонъ буюк аят
Башлай бизим омрюмизде.
Мувафакъиетлер тиленъ бизге,
Яшлармызнынъ announcements эписине.

2013 с.

Ана-бабаларнынъ истеклери

Яшлар иш тапсын, чалышсынлар.
Иришсинлер ниетлерине.
Биз буюклер къуванайыкъ,
Оларнынъ мувафакъиетлерине.

Биз Новоалексеевка къасабасында яшагъанда къыш куньлерининъ биринде, пенджереден уфюрткен къар елини корюп, бойле сатырлар догъды:

Къыш куньлери

Бакъып турам пенджереден,
Къарны еллер уфюрте.
Шиддетлене сонъ дередже,
Сувукъ арта кет-кете.

Къар корьселер къуваналар,
Тышта огълан балалар,
Къыз балалар да байырдан,
Къолчананен таялар.

Кучлю еллер эсип къалса,
Балалар эвге къачалар.
Кирселер эвге янакълары
Ал гюллер дай ачалар.

1969 с.

Бу шиирге ошагъан сатырларны мен 1969 сенеси Украинадан Ташкентке «Ленин байрагъы» газетасына ёллагъан эдим. Эбет олар газетада бастырылгъан эди. Бундан сонъ ве бундан эвель де мен бу ишнен огъраша эдим, амма газеталаргъа ёлламадым.

Бу сатырларны бельки де шиириеттен бильген, анълагъан, мени тенъкъит этер. Амма мен 25 йылдан сонъ, озь коюме барып, корьгенлеримни бойле ифаде этмек истедим. 1969 с. июль. Бир къач кунь кечти арасы. Мен эп койге барып, корюп кельген теэссуратларнен яшайым. Иште олсам да, эвде олсам да, эп бир шейлер уйдырмагъа тырышам. Бу кереси, сатырлар меним такъдириме багълы олуп башлады.

Бала экеч, буюген сонъ нелер кельди башыма

Беш айлыкъ бала экенде,
Къалдым мен бабасыз.
13 яшымда анадан да къалдым.
Олдым мен бутюнлей оксюз, бахтсыз.

Агъыр куньлер топлу олып,
Ягъды меним башыма.
Оксюз къалып детдомгъа кеттим,
Эки яш эксильтип, керчек яшымны.

Анда барып къуртулдым,
Мутхиш ачлыкътан.
Амма янып, якъылдым,
Акъсызлыкътан, яландан.

Манъа «Къырым ёкъ» — дедилер.
Мени явур этмек истедилер.
Бойле ялангъа инанмадым,
Не айтсалар, коналмадым.

Чюнки яхшы биле эдим,
Озь юртумны, коюмни.
Булар эди ешиль ада.
Эр кунь туттым акълымда.

Куньдюз олар меннен эди,
Гедже эди юкъумда.
Чокъ къуванып, кезе эдим,
Озь коюмде, юртымда.

Козь огюмден ич кетмеди,
Янджу коюнинъ дюльберлиги,
Къаялардан акъып кельген
Сувы, козьяш киби эди.

Къайда барсам меннен эди,
Мезарлыгъы, джамиси.
Багъ-багъчада янъгъырагъан,
Бульбуллернинъ хош сеси.

Чокъсундылар юртны бизге.
Халкъымны Къырымдан къувдылар.
Оксюз къалгъан койлермизге,
Кельмешеклер келип толдылар.

Йыллар кечип, коюме кельдим,
Пек арз этип корьмеге.
Не эвимни, не де ёлумны,
Тапалмадым мен юрьмеге.

Ёллар бою копек толу,
Папий, къазлар, домузлар.
Азбардан сакъланып бакъа,
Табла бетли къазакълар.

Озь коюмни корьмек ичюн,
Эльбет мен кельдим эректен.
Дюльбер коюм санъки ольген,
Пек ынджындым юректен.
1969 с.

Тютюн чайырларыны, анда оськен тютюнлерни корюп, шашкъан эдим. О ерде сачылгъан тютюн фидеси санки тамырлап, осюп башламаздан, энди баш чыкъарып, чечеклеп башлагъан. Мен оларны корюп, эвельки тютюн чайырлары козюмнинъ огюне кельген эди. О вакъыттаки бою бир метрден де юксек олуп, япракълары пек ири ола, ве эр дайим

биринджи сортнен теслим этиле эди. Бу тютюн осьтюрюв меселесине багъышлап, бу шиирчикни язгъан эдим. Сонъ бу шиир «Къырым» газетасында басылды.

Баарь левхасы

Эй, балалар, баарь кельди,
Чёль, чайырлар ешерди.
Акъпасталар, зюмбюллер,
Ерден башын котерди.

Нузет алып эчкичигин,
Кетти ешиль байыргъа,
Бабасы да тракторын,
Айдап чыкъты чайыргъа.

Баба чёльде гъайрет иле,
Джильве бере топракъкъа.
Чокъ кечмей, тютюн фидеси
Дёнер ири япрыкъкъа.

Коюмизнинъ шенъ къызлары.
Къолларында тарпилер,
Саба эрте шенъ-шерамет,
Тютюн къырмагъа кетелер.

1969 с.

Эльбет эвельки тютюн осьтюрювинен, шимдикисининъ арасында буюк фаркъ олгъаны корюнип тура эди.

2008 сенеси 5 декабрь куню, Гаспринский адына миллий кутюпханемизде, меним къолумнен ве анъымнен язылгъан «Такъдирим» адлы китапчыкънынъ такъдимнамеси олуп кечкен эди. Бу мен 75 яшымны толдургъаныма бахшыш олду. Такъдимнамеде чокъ языджылармыз ве оджалар, студентлер иштирак эткен эдилер. Китапта исе тек меним такъдирим дегиль де, бутюн къырымтатар халкъынынъ иджретте, Урал дагъларында, Узбекистаннынъ памукъ чёллеринде чеккен зорлукъларъы акс этильгени ичюн яхшы къыймет кескен эдилер. Китапнынъ тертип этиджиси исе, рахметли Сафие эвлядым эди.

Пек яхшы иш япкъансыз Ниаль ханым, — «арды гурь олсун» — дегенлер де олду. Лякин балама артыны корьмек къысмет олмады. Мен, эльбет, бунъа пек янам. Шимди исе бу язгъанларымны да китапчыкъ олуп чыкъмасыны истейим. Биринджи бабам акъкъында ким, насыл хатырлавлар айтып къалдыргъаны эсасында тертип этильди. Экинджиси исе: Бу бабамдан, анамдан пек эрте оксюз къалып, окъув, языдан да марум къалгъаныма бакъмадан, озь устюмде чалышмамнынъ нетиджесидир. Бир къач шиирге ошатып язылгъан шейлерни мен энди анъып кечтим. Олар тюрлю мевзудалар. Чокъусы алда баарь акъкъында, кечкен омюр йылларымыз, иджретте чекишкен йылларымызны акс эттирген сатырлар. Торунлар осюп, ана-баба олдулар. Энди торунчелерге невбет. Оларгъа бир шейлер къараламагъа тырышам.

1944 сененинъ сюргюнлик аджысы унутылмай

1943 сенеси январьда биз анамнен Янджу коюне къайтып, тизе анамнынъ къорантасына къошулдыкъ. 1944 сенеси, 18 майыста бутюн халкъымызнен бирге азиз юртумыздан къувулып, Урал дагъларына тюштик. Яшайыш пек агъыр эди. Аначыгъым анда ачлыкътан кечинди. Мен яшымны эксильтип, детдомгъа бардым. 1950 сенеси мени анамнынъ агъасы вызов берип янына алды. Бу Ташкент Обл. Баяут районы, 3 джи-Баяут памукъ савхозы эди. О ерде де бизни ачыкъ къуджакънен беклемедилер. О ернинъ шараитине, халкъына алышкъанджек чокъ вакъыт кечти.

Биринджи йыллары бир авуч богъдай ичюн балачыкъларымызны атнен сюйреп ольдюрген аллары да олды. Лякин сюргюнлик адждживсы 70 йылдан арткъач кечкен олса да, оны не къартымыз не яшымыз унутмамакъ керек. Бойле вакъиалар бир даа текрарланмасын. Сюргюнликте вефат эткен ватандашларымызгъа Аллаһ рахмет эйлесин. Аминь я раббим! Мен бу мевзуны эр вакъыт хатырлап, озюмнинъ иджадымда айры бир ер алгъаныны истейим, чюнки бу фаджианы мен де озюмни башымдан кечирдим.

Негизлер 1944 сенеси виран олды

Совет къурумы 1944-те,
Негизлерни ёкъ этти.
Халкъымызны Къырымдан къувып,
Узакъларгъа ёнетти.

Урал дагъы, сыджакъ чёллер,
Толду къырымтатар халкъына.
Джеллят олюмге махкюм этти,
Алып фурсатны къолуна.

Хасталыкъкъа ве ачлыкъкъа,
Даянгъанлар сагъ къалды.
Зулумлыкътан къуртылгъан халкъым,
Кельди заман, озь юртуна ёл алды.

Мешакъатлы ёлларнен,
Юрткъа къайтып кельдик биз.
Койлермизнинъ виранлыгъын,
Озь козюмизнен кордик биз.

Койлерин дюльбер адларын,
Денъиштирип «Путил, Мутил» къойгъанлар.
Багъ-багъчаны къуруткъанлар,
Одун этип якъкъанлар.

Пек сагъынып, коюмни,
Бардым эвимни корьмеге.
Анда эльбет кельмешек яшай.
Рухсет бермеди кирмеге.

«Не ичюн бойле олды?» — деп,
Озь-озюме суаль бердим.
Джевабыны тапалмай
Агъладым, эм пек яндым.

Келир бир кунь, иншалла,
Джевабыны да тапармыз.
Юртумызда саип олуп,
Ойнап, кулюп яшармыз.

Буны мен тап эрте башлап, Къырымгъа кельген сонъ язып битирдим.

Башымызгъа кельди буюк фаджиа

1944 сенеси,
17-ден — 18-ге кечер геджеси.
Машина, машина солдат толду коюме,
Тек коюме дегиль, бутюн Къырым илине.
Неге кельди олар?, кимсе бильмеди,
Ич кимсенинъ де геджеси раат кечмеди.
Балалар гъафлет, татлы юкъугъа далдылар.
Буюклер де не олгъаныны анъламадылар.
Солдатларнынъ къолларында тюфек, автомат.
Бармы эди аслы да оларда шефкъат?
Саба эрте саат дёртми, я беште,
Ягъды фаджиа олгъанда эр кес тёшекте.
Къатты-къатты къакъылды къапу, пенджере,
Солдат исе бар кучюнен джекире ве сёгюне.
Не къартларны, не де балаларны,
Къоркъарлар деп, аджымай,
О эп къычыра, сёгюне, куфюрлене.
Бала-чагъа абдырап, къоркъуп, уянды.
Ана энди халкъым ичюн махшер куню башланды,
Солдат исе эп джекире:
«15 дакъикъа сизге муддет, тез эвден чыкъынъыз.
Балаларгъа урба, ашайт алынъыз.
Сталин сизни акъаретлей, къабаатлай.
Онынъ ичюн сизни Къырымда яшатмай.»
Айтынъыз манъа буны анъламакъ мукюнми?
Койде къарт-къурт, бала чагъа, къадынлар,
Кучь-къувети олгъан эписи дженклеше.

Чокъусы да дагъларда партизан олуп чекише.
Бу шейлерни Сталин назаргъа алмады.
Халкънынъ пис ве битли вагонларгъа юкледи,
Узакъ-узакъ диярларгъа ёнетти.

2013 с.

Халкъ баш эгмеди

Урал дагъы, Узбекистан чёллери,
Толду Къырымтатар халкъына.
Ачлыкъ чеке, хасталыкъ йыкъа,
Бакъ бу халкъны мушкюль алына.
Алма, армут, тютюн осьтюрген халкъ,
Чекише, дагъ кесе Урал дагъында.
Озь юртына кельмешек толды.
Сефа сюре онынъ багъча, багъында.
Озбекистан чёллеринде памукъ сачып осьтюре,
Башлары устюнде комендант, я бригадир
Халкъны хорлай, сёгине ве кестире.
Не бир мектеп, не бир тасиль оджагъы,
Акъаретнинъ ёкъ эди уджу-буджагъы.
О вакъытнинъ балалары, бизлер къалдыкъ бильгисиз.
Чокъусы исе ёллар бою гъайып олду бельгисиз.
Олур эди бельки олар оджа, эким, я алим.
Лякин олар бугунь ёкълар, бу малюм.
Акълын фикирин топлады сагъ къалгъанлар,
Къайтармакъ ичюн юртумызны,
Къарар алдылар.
Бу къарарлар гизли-пуслы алынды.
Къайтув ёлуна къарты, яшы,
Къадын къызы атланды.
Топ-топ олуп меркезге ёл алдылар,
«Ватан!» — деп ёллар ичинде къалдылар.
Ич къоркъмайып укюметнинъ,
Къапусыны ачтылар.
Олар анда акъикъатны,

Талап эттилер.
Эвлерине къайталмай, тюрмелерге кеттилер.
Ич бир шейлер къоркъузмады,
Миллет олду пек батыр.
Чекишювлер зая кетмез, инанам мен,
Халкъым юртуна бир кунь ола илле къайтыр.

Кене тамыр атамыз

Эмин эдик, ишанчымыз акъланды.
Джесюрликнен чокъусы халкъым,
Тувгъан юрту, Къырымгъа атланды.
Мында бизге кимсе къучакъ кермеди.
Эв дегиль, бир арса топракъ сорадыкъ,
Оны бизге яхшылыкънен бермеди.
Меджбур олду миллет озю,
Захват этип алмагъа.
Самозахватларны тешкиль этип,
Башлады халкъым озюне эвлер къурмагъа.
Агъырдан-агъыр ола эльбет,
Эвлерни ресмийлештирмек.
Амма саип олмакъ ичюн эвлеримизге,
Бу муим иш халкъымызгъа пек керек.
Бу эвлерде, чадырларда догъа бизим торунлар.
Оларны корюп къуваналар,
Къартбаба ве биталар.
Йигирими яшны кечти энди,
Къырымда догъгъан балалар.
Бойлеликле биз юртумызда,
Кене тамыр атармыз.
Келип бир кунь юртумызгъа
Саип олуп, халкъ оларакъ,
Ойнап, кулюп, яшармыз.

Бинъ докъуз юз къыркъ дёртте,
Иджретимиз башланды,
18 майыс къара кунь,
Юреклерни якъты, ашлады.

О кунни къара кунь деп,
Биз эпимиз билемиз,
Ачлыкъ, зорлыкътан ольгенлерни,
Эр дайым анъып дуа этемиз.

Ярым асыр иджретте яшап,
Тувгъан юртны унутмадыкъ,
Мектюплер ёллап меркезге,
Кремльни раат къоймадыкъ.

Ватангъа ёл ачмакъ ичюн,
Уйкен несиль тырышты.
Не апистен, не соргъудан,
Олар асла къоркъмады.

Къызыл мейдан, меркезде,
Олды оларнынъ дурагъы,
Гедже куньдюз кок тюбюнде,
Олды оларнынъ ятагъы.

Апсте олгъанлар, муддет битип,
Эвлерине къйттылар,
Ватангъа ёлны ачмакъ ичюн,
Олар огге адым аттылар.

Кельди куньлер юрткъа къайттыкъ,
Акъкъымыз не исе «акъланды»,
Къуванч иле миллетимиз,
Бирлик олды, топланды.

Ананъ, бабанъ киби Ватан,
О мукъаддес бир шейдир.
Курешмеге Ватан ичюн,
Ираде керек, буны биль.

Курешнинъ башында тургъанлар,
Ёкъ олды, я къартайды,
Янъы несиль осюп етти,
Курешке олар атланды.

Алтын тамгъалы кок байракъны,
Чатырдагъда тикледилер.
Биз Ватанымызда яшаймыз деп,
Бойле исбат эттилер.

Ватангъа къайтув

Элли йыллыкъ иджреттен сонъ,
Кери къайттыкъ Ватангъа.
Захват этип топракъ алдыкъ,
Башладыкъ эвлер къурмагъа.

Къурулды эвлер, эвлятлар догъды,
Осюп етти янъы несиль.
Биз ватанымызда яшайджакъмыз.
Керекмей бизге башкъа иль.

Языкъ ки кене Ватан кокюн,
Къара булут къаплады.
Кечкен куньлерни хатырлап,
Къартларымыз агълады.

Яшлар айталар мугъайманъыз,
Агъламанъыз, къоркъманъыз,
Биз сизлерни къорчалармыз,
Озь акъкъымызны иле тапармыз.

Бу сатырларыны мен сюргюнликнинъ 69 йыллыгъына багъышлап язгъан эдим.

Меним къорантамнынъ Къырымгъа мешакъатлы авдети

Биз Баяуттан кочкенде, догъру озь коюмиз Янджугъа барып ерлешмек ниетинде эдик. Къоранта исе буюк, 9 джандан ибарет эди. Булар кимлер эдилер: мен, омюр аркъадашым Мемет, онынъ эки анасы апте-къардашлар Эмшире ве Селиме, бизим учь баламыз — Сейтали 12 яшында, Нузет 10 яшында ве Сафие 5 яшында эдилер. Даа Меметнинъ къыз-къардашы Асие ве онынъ 4 яшында огъланчыгъы Раим де бизнен эдилер.

Бизлер, озь коюмизге тувгъан Ватанымыз Къырымгъа энди 25 йылдан берли асретлик чекип, буларгъа къавушмагъа ашыкъкъан инсанлар эдик. Учакъта кельдик. Акъмесджитке келип тюшкенде ягъмур сепелей эди. Бизлер ашыкъамыз, къартлар исе даа зияде ашыкъалар. Учакънынъ копчеклери ерге тийгенини дуюп, къартлар озьлери ашыкъып, бизлерни де ашыкътырып башладылар. Шай олса да учакътан бизлер энъ сонъунда чыкътыкъ, чюнки къартлар ашыкъсалар да, болдурып, юрьмеге чарелери къалмагъан эди. Насыл да олса, биз оларны къолларындан тутуп траптан ашагъа эндирдик. Олар экиси де дераль намазгъа уйгъан киби, эгилип ерни опюп, кене къайтып юрт топрагъына аякъ баскъанларына къуванып, козьяшландылар. Четтен бакъып тургъан миллетлер тааджипленип бакъып турдылар. Сонъ кимдир меселени оларгъа да анълатты. Учакъта исе 70 файыз ёлджулар бизим къырымтатар халкъы эди. Эр кес киби биз де шеэр автобусына отурып, автобус станциясына кельдик ве Янджугъа кеткен автобусны къыдырамыз. Милиция хадимлери бизлер ким олгъанымызны тез анъладылар гъалиба ве озлерининъ «алидженаплыгъыны» косьтерип «Вот ваш автобус» — деп бизни салонгъа тыкътылар. Биз исе къувана-къувана Багъчасарайгъа бараджамыз деп, ерлешип отурдыкъ. Автобус еринден кочюп, башкъа тарафкъа бурулгъаныны корюп, биз шамата къопардыкъ, лякин бизге айдавджы къулакъ асмады ве машинаны токътатмады. Бираз ёл алгъан сонъ айдавджы онъа ойле ва-

зифе берильгенини анълатты. Анъладыкъ ки кимни къырымтатар олгъаныны билип тюшюре экенлер.

Лафнынъ къыскъасы: биз джаяв-джалпы Новодмитровка коюне ёл алдыкъ. Анда исе бизден бир-эки ай эвель кетирип ташлангъанлар бар эди. Яры джаяв, яры расткельген машинагъа отурып биз койни келип таптыкъ. Мында да бизге кимсе бир кереден къучакъ ачмады.Бир-эки ай кечкен сонъ бизни колхозгъа ишке къабул эттилер ве яздылар. Ишлер пек агъыр олса да биз ёкъ демедик, чыдадыкъ, чалыштыкъ, чюнки къорантаны бакъмакъ керек эди.

Биз мында да къырымтатарлар не къадар эмексевер халкъ оларакъ озюмизни косьтердик. Амма языкъ ки къартларымыз Украинадаки яшайышкъа конюп, чыдап оламадылар. Оларны тынчландырмакъ, раат этмек ичюн кери, мусульман топрагъына къайтмагъа догъру кельди. Колхозда яшагъанда исе, эр базар куню эр кишилер Къырым койлерине барып, анда ерлешмеге арз эте эдилер. Къайсы койге барсанъ къапусы, пенджереси, мыхлы, бош эвлер чокъ, ишке адам да керек, амма къырымтатарлары олгъанымызны билип, аман ред джевабыны бере эдилер. Бу меселе акъкъында язмагъан еримиз къалмады. Паспортный режимни ортагъа къоюп, къырымтатарларны бир ерге алмай эдилер.

Башкъа къоранталар киби биз де чокъ хорландыкъ, амма ич бир вакъыт къырымтатары олгъанымызны унутмадыкъ, эп ватангъа къайтмакъ арзусынен яшадыкъ. О колхозда яшар экенмиз, биринджи къышы пек сувукъ, кучлю еллерден замет чеке эдик.

1969 с. январи эди. Балалар азбаргъа чыкъаджакъ олдулар. Къапуны ачайым дегенде, ель къапуны алып атты. Яхшы ки бизлер ана-баба эвде эдик. Олар къоркып эвге чаптылар. Сонъ эр шей ерине кельди, тынчландылар, амма о къышны эп хатырлайлар.

Бизни колхозгъа алдылар, амма къырымтатар къоранталарына азыр эвлер бермедилер. Уч-дёрт къорантанынъ эр кишилери бир «Строительная бригада» олуп, диварлары олуп, амма тёпелери даа япылмагъан эвлерни алып, бир ай девамында оларнынъ тёпелерини къапатып, къара балчыкънен

сыладылар. Диварлары къурумаздан биз о эвлерге кирдик. Диварларыны исе печка якъып, электроплитка къоюп къуруттыкъ. Азыр тургъан бош эвлерге исе Украинадан кочюп кельгенлерге бере ве атта олар кельгенге къадар печканы якъып эвлерни къыздыра эдилер. Бу шейлерни корюп, эбет бизлер олдукъча акъаретленгенимизни даа зияде сезе эдик, амма не чаре?

Энди 1969 с. къышы битип, язы да кельди. Къартларымыз эп тувгъан коюмизге бармакъны арз этип, бизни раат къоймайлар. Не де олса биз бир группа, 3 бала ве 5 адам буюклер, ёлгъа чыкъып, куньнинъ ярысында не исе де койни барып таптыкъ. О энди чокътан Янджу адыны джоюп, Путиловка олгъан. Чокъусы эвлер бозулгъан. Орталыкъны къаз, папий, домузнен толдургъанлар. Къырымнынъ къокъусы да, койнинъ турушы, темизлиги, багъы, багъчасы къалмагъан. Эвельки тютюн чайырлары да ёкъ. Бу алны корьген къартларымыз сеснен такъмакълап агъладылар. Эбет биз яшлар да оларгъа къошулдыкъ. Койде бир эки гедже ятармыз деп ёлгъа чыкъкъан инсанлар, шу куню къайтмагъа азыр эдик, амма энди кеч олгъан эди. Къайтмакъ истегининъ даа бир себеби: Баргъанымызнен къую янында пек сувсап токътадыкъ. Къую янына бармагъа сакъынамыз. Чюнки о вакъытта халкъымызнынъ устюне чешит ифтиралар айтыла эди. Бизни корюп къомшу эвден бир марушке къолунда эки къопкъанен бизге таба ашыкъты ве мени лафкъа тута башлады. Эбет мен онъа къырымтатарджа айтсам о анъламайджакъ. О, пек серт лаф этти. «Ты сначала дай этим людям напиться, потом будешь говорить» — дедим. Биз къонушып башладыкъ, амма лафнынъ сонъу къавгъагъа чевирильди. О, бизим халкънынъ устюне чешит акъаретлейджи лафлар айтып башлады. Эльбет мен де бакъып отурмадым, джевабыны бердим.

Биз о геджеси Эмшире къайнанамнынъ азбарында, джевиз тереги астында, ешиль отлар устюнде ятып, саба танъ аткъанда, эрте балаларны ашатып, озюмиз де бирер къаве ичип, ёлгъа чыкътыкъ. О вакъыт койлерге автобуслар я бир, я эки кере келе экенлер. Ёл бою къартларымыз коюмизнинъ эски корюнишини хатырлап, бугунькини де козь огюне алып, агълай,

агълай колхозгъа къайтып кельдик. Акъшам олды, эр кез ерин тапты, тек мен еримни, сувымны тапып оламайым. Сонъ къолума къалем алып бир шейлер къаралап башладым. Эльбет бу сеяттан алгъан тэссуратларым акъкъында эди. Невбеттеки шиирлеримден бири Янджу коюне баргандан сонъ, тесирленип, къолума къалем алып, ашагъыдаки сатырларыны дефтериме яздым:

Озь коюмнинъ алыны бойле корьдим

Масал дегиль,
озь дердимни сойледим,
Мен бир къарткъа.
Тамам 25 йыл толды,
Асретим тувгъан юрткъа.
Укюметтен фурсат кельди,
Миллет джошты къайтмагъа.
Келип, юрткъа, къалгъанларгъа,
Юрт хаберин айтмагъа.
Лякин кельдик, корьдик мында,
Халкъта олгъан вазиетни.
Сонъра кельди козь огюме,
Сой-сопумнынъ къыяфети.
Акъмесджитке келип тюштик.
Къайда барсанъ къырымтатарлар.
Эр бир терек талдасында,
Къорантанен яталар.
Оларны кимсе къучакъ ачып,
Къабул этмей озь юртуна.
Бу шейлерге даяналмай,
Кимиси къайта артына.
Бизлерни де къабул этмей,
Сюрдилер «Красный сивашкъа».
Не бир тюкян, не де базар,
Тоймадыкъ бизлер ашкъа.
Сонъ колхозгъа ишке кирип,
Тойдыкъ тамакътан.
Сой-сопларны сагъынып,

Бекледик мектюп узакътан.
Сиваш голю бар янымызда,
Джаяв оны кечалмам.
Баяутта сой-соп къалды,
Олардан вазгечалмам.
Къырымтатар миллетимнинъ,
Не де мушкюль бар алы.
Юрт огърунда тёкюльмекте,
Эм парасы, эм малы.
Чёльге урлукъ сепкендай,
Этрафкъа халкъым сачылды.
Багъ-багъчасы къурып къалды,
Не бир гулю ачылды.
«Тувгъан коюм», — деп барсанъ,
Тапмайсынъ эв я босагъа.
Багъчаны кесип печке якъкъан,
Къуюны ташкъа толдургъан.
Бардым, корьдим бу вазиетни,
Юрегим янды, туташты.
Кокке бакъып, фикир эттим,
Сонъра башым айланды.

1969 с.

Бойле этип биз о колхозда даа бир йыл яшадыкъ. Амма къартларымыздан эр кунь агъыр лафлар эшитип турдыкъ. Эмшире къайнанам хаста олуп бир айдан зияде агъыр алда олды. «Балаларым, биз Къырым деп, озь топрагъымызны арз этип ёлгъа чыкътыкъ, амма языкъ ки ниетимизге къавушып оламадыкъ. Койни де ят баскъаныны барып корьдик. Меним эбедий мекяным бу явурларнынъ аягъы астында олгъаныны истемейим» — деп, пек ынджыныпагълады. Не япмалы? Бундан сонъ, бизге де къайтмагъа догъру кельди. Башта Ташкентнинъ Орджоникидзе районына бакъкъан, Кибрай совхозында яшадыкъ. Ташкент трактор заводына ишке кирдик, 6 ай дегенде квартира алдыкъ. Балалар окъуды, огъланлар арбий борджларыны одедилер. Къызымыз Сафие институт окъувыны битирип оджа олды. Олар эвлендилер ве

бизлерге торунлар догъа башладылар. Эр йыл Къырымгъа келип турдыкъ. Коюмизни юртумызны ич унутмадыкъ.

1988—89 сенелери халкъымыз кутьлевий суретте Къырымгъа къайтып башлады. Иште бизим къорантамыз да 1988 сенеси сентябрь, декабрь айларында тувгъан юртумызгъа авдетни башлады. Башта озюнинъ къорантасынен Сафие къызымыз келип, Киров районыны, Криничкиъ коюнде бир кичкене эвчик алып ерлешир-ерлешмез агъалырынынъ бирини чагъырды. 1988 с. декабрь 1 куню Нузет агъасы келип оларгъа къошулды. О вакъыт эв алмакъ, иш тапмакъ пек къыйын эди. 1989 сенеси январьда Нузетнинъ къорантасыны да Къырымгъа озгъардыкъ. Оларнынъ яшайышы да пек къыйын эди. Биз ана-баба, балаларымызгъа къолумыздан кельгени къадар ярдым этип турдыкъ. 1991 с. 7 апрель куню бизлер ана-баба да балалармызгъа келип къошулдыкъ. Озюмизге ходжалыкъ тиздик. Сыгъыр, къой, тавукъ алып яшайышны бир ёлгъа къойдыкъ. 1992 с. буюк огълумыз, Сейтали де къорантасынен 5 джан олуп, бизге келип къошулды. Энди 3 балам да мында, анаватанымызда эди. Нузет огълумыз топракъ запт этилюви башлагъанда, келип о да топракъ алгъан экен. Дубки 1 къасабасы деп адланды, Симферополь ш. железнодорожный район адреси боюнджа. Иште бу ерде биз эв къурып, 1994 сенеси октябрь 24-те даа битмеген эвимизге 11 джан олуп, Криничкиден кочюп кельдик.

Сонъ Сейтали де озь участкасына вагончик къоюп, анда кочьти. Дёрт йыл дегенде о да эвине кирди. Биз эпимиз озь кучюмизнен мескенлеримизни къурдыкъ, кимседен бир ярдым корьмедик. Буюклер чалышты, торунлар окъуды. 1999 с. Сафие къызымыз да артына бакъмайып, бизге келип къошулды. Акъмесджитте оджаларнынъ бильгисини арттырув институтына усулджы олуп, ишке кирди, ве Белый-4 къасабасында эв къурып, анда авуштылар. Торунларымыз, олар 7 джан, эписи окъуп, алий малюматлы инсанлар олдылар. Буюк торуным — Гуляра Сейтасанова «Чистенькая» кой мектебинде окъув ишлери боюнджа директор муавини олып чалыша. Зарема торуным да бир ширкетте менеджер олуп чалыша. Мектепни ве университетни, имтиязлы аттестат ве

имтиязлы дипломнен битирди. Дилявер торуным КъМПУни окъуп битирди. О шимди инженер олуп чалыша. Эльзара торуным, психолог, Лейля исе икътисатчы. Эльмаз торуным университетни битирди ве имтиязлы дипломлы олуп, оджалыкъны менимседи. Онынъ агъасы, Рустем де, университетни битирди. О туризм боюнджа окъуды. Бу эки торуным — Рустем ве Эльмаз — Сафие къызымнынъ эвлятларыдыр.

Янджу коюнинъ тарихи акъкъында фикирлер

Асылында догъурсыны айтайым. Биринджи олуп кучюк макъалелер язып башладым. Бу не акъкъында ола эди? Эльбетте койлеримизнинъ виранлыгъы акъкъында, койдешлер корюшювлери акъкъында газеталарымызда дердж этильген эди. Къырымгъа къайтып кельген сонъ, тек койдешлер корюшювлери дегиль де, атта койлеримиз акъкъында да китаплар языла башлады. Биз, янджулылар да, бу ишни пек актуаль таныпъ, озь коюмиз акъкъында «Янджу ве янджулылар» адлы китапчыгъыны язып, койдешлеримизге такъдим эткен эдик. Бу ишни койдешимизнинъ торуны, Гаспринский адына миллий кутюпханесининъ хадими Лейля Къадырова озь тешеббюси иле омюр аркъадашым Мемет бейнен бу меселеге къол тутып, ишке кириштик. Коюмизде къач маале олгъаны, ве эр къорантада къачар джан олгъаныны сорап яздыкъ.

1941 сенеси дженкке къач адам алынды, ким сагъ къайтты, къач адам къайтмады? Бильгенимизге коре язып Лейлягъа берген эдик. Койдешлеримизге исе мураджатта булуныпъ, бизим янълышларымызны тюзетмелерини сорагъан эдик, амма сесленген чыкъмады. Китап «Янджу ве Янджулар» серлевасы иле чыкъты. Такъдимнамеси 2008 с. август айында, коюмизнинъ койдешлери топлангъанда олуп кечти. Китабымыз чыкъмаздан бир йыл эвель бу гъае илян этильгенде, даа бир суаль бар эди. О исе: Янджу кою не вакъыт дюньягъа кельди ве Янджу адыны не вакъыт алды? Бу суальге джевап оларакъ мен макъале язгъан эдим. Макъале эсасында шиирге ошагъан сатырлар да язгъан эдим, амма о кягъыт назардан тюшип къалгъанына эп даа афсусланам. Шимди мен Янджунынъ

пейда олувы акъкъында риваетни ифаде этем. Мен языджы, я да шаир дегилим, амма шиириетни пек севем ве газеталармызгъа чокъ йыллардан берли абуне олам. Оларны севип окъуйым. Базыда бир озюм де шиирчиклер язып ёллайым. Вакъыт кечип, олар да дюнья юзюни корерлер. Эр бир йырджынынъ озь репертуары, эр бир языджынынъ бир севген мевзусы ола. Меним мевзум исе эсасен койлеримиз акъкъында. Чюнки Багъчасарай районынынъ чокъусы койлери виране алындалар. Мени исе Янджу коюнинъ вазиети раатсызлай. Мен Янджу кою акъкъында язар экеним, бираз эрте вакъыттан башламакъ истейим.

Бир акъшам софра башында эр вакъыттаки киби Ана-ватанымыз Къырым акъкъында лаф айтылып, лафкъа мен де къошулып къартларгъа коюмизнинъ догъувы, къурулувы акъкъында суаль бердим. Олар учю де бир-бирине бакъып къалдылар. Биз де яш олгъанда айны бойле суальни ана-бабамызгъа бере эдик дедилер ве оларны джевабы бойле олгъан эди: «Къадимий бир заманда, шимди бизим кой тургъан ерге учь инсан, яни учь яш йигит келе. О ерлернинъ дюльбер манзарасы бу йигитлерни мефтюн эте ве олар о ерлер дере-тёпе, дагълыкъ, къаялыкъ олгъанына бакъмайып кой къурмагъа къарар этелер. Йигитлер о ерлерни козь этип юрген вакъытта азачыкъ ягъмур сепелеп ала. Байырдан ашагъы тюшкенде бириси тайып йыкъыла ве устю чамурлана. Экинджиси: «Хайыр ола, энди янынъны джувмакъ керек» — дей. Учюнджиси исе: «Ана санъа къуруладжакъ койнинъ ады», — дей. Олар кулюшелер ве сонъ бир сёзге келелер. Яни: «Бу эки сёзни «ян ве джувны» бир сёз этсек, коюмизнинъ ады келип чыкъар», — дейлер». Бойлеликнен коюмизнинъ ады шу вакъыттан бу куньге къадар Янджудыр. Амма чокъ языкълар олсун ки, биз 1944 сенеси, 18 майыста юртумыздан вахшийдже къувулдыкъ. Сонъ насылдыр бир къазакънынъ ады къоюлып, бизим Янджу адлы коюмиз Путиловка олуп къалды. Бу эльбетте биз ичюн келишмеген бир аджыныкълы алдыр. Коюмиз акъкъында къартлардан эшиткенимиз киби, ривает тарзында язмагъа тырыштым. Ким де, ким буны янълыш сайып, догърусыны язып чыкъарса, мен де мемнюн ве разы

Ниаль ханымнынъ учь апте-къардаш къайнаналары. Отургъанлар: *солдан* Селиме къартана, Хатидже къартана торунлары Сейтали *(къолунда)* ве Эмшире. *Аякъ устюнде тургъанлар солдан:* къардашлары Къуртмолла Неметуллаев, Мемет Сеитасанов, Ниаль Хайредиинова ве Асие Неметуллаева.

Ниаль ханымнынъ омюр аркъадашы Мемет Сеитасанов, озю догъулгъан Янджу коюндеки эви огюнде.

Янджу коюо койдешлер топлашувындан бир левха: *сагъдан солгъа* къолундаки таячыгъынен отургъан Сервер Мустафаев, онынъ *сагъ тарафында* Аблямит Алядинов, онынъ *сагъ тарафында* белли алим, профессор Айдер Меметов, онынъ огюнде аякъ устюнде тургъан оджа Лидия Муртазаева.

Янджу коюо койдешлер топлашувындан бир левха: *ортада* Ниаль ханым Хайрединова, онынъ *сагъ тарафында* огълу Сейтали, онынъ *сол тарафында* Энвер Алядинов ве онынъ анасы Зекие ханым Алядинова.

олур эдим. Койдешлеримни исе бу язылгъан малюматларгъа сесленгенлерини истер эдим. Шу юкъарыда ифаде этильген малюматтан файдалынып шиир тарзында бир къач бейит яздым. Бу бейитлер тувгъан коюм Янджунынъ асыл олмасына аит бейитлердир.

Янджу коюм

Къадимий бир заманда,
Къая, дагъ, дере-тёпе бир ерге,
Келип чыкъа уч аркъадаш —
Олар бельки, агъа-къардаш я ёлдаш.
О ер исе чокъ гузель бир,
Манзаралы ер экен.
Учь йигитни бу ерлер,
Мефтюн эткен.
Бир-бирлерине бакъа олар,
Не айтмагъа бильмейлер.
Сонъ кой къурмагъа бу ерде,
Олар къарар берелер.
«Биз мында маале, маале,
Кой къурармыз», — олар дейлер.
«Келип мында эм фукъаре,
Эм де байлар яшар», — дейлер.
Койни къурып башламаздан,
Онынъ адын къоймакъ керек.
Адсыз койге ким келеджек?
Оны да тюшюнмек керек.
Чокъ языкъ ки шимдигедже,
Бу ерде кимсе олмагъан.
Корюне ки, ич бир кимсе,
Таш устюне, таш къоймагъан.
Бу ерде биз иншалла
Дюльбер бир кой къурармыз,
Къурып башламаздан эвель,
Онынъ адын къоярмыз.
Шай дегенде мавы коктен,
Келе бир рахмет.

Ягъмур тюбюнде къалалар,
Йигитлер эбет.
Энъишке олар энгенде,
Йыкъыла тайып бириси.
Устю-яны чамур ола,
«Джувмакъ керек» — дей экинджиси.
Олар шашып тургъанда,
Кулюп дей учюнджиси:
«Койнинъ адын мен таптым».
Шашып къала эписи.
— О насыл ад? — деп сорай да,
Кулюшелер йигитлер.
«Мында келип яшар» — дейлер,
Чокъ инсанлар, миллетлер.
Сен янымны джувам дединъ,
Демек ады тапылды.
Онынъ адын «Янджу» къойдыкъ.
Бу аджайип ад олды.
Шу замандан сонъ мында,
Яшап кельди несиллер.
Бала чагъа остюрдилер,
Къавий къоюлды негизлер.

Меним башыма тюшкен буюк яныкъ

2008 сенеси Сафиени чалышкъан институтындан, Каменка Къасабасындаки 42 санлы мектепке директор муавини этип таинледилер. Иши агъыр олса да, пек берилип, ишини севип чалышмагъа тырышты. Энди бир къарар чалышып, яшап башлагъанда балам Сафие тосаттан хасталанды. О вакъытта орталыкъта пек хафлы грипп вирусы укюм сюре эди. Иште эки афта ичинде, энди 46 яшыны толдурды дегенде, Сафием бу дюньядан фаний дюньягъа авушып, бизлерни буюк, сёнмейджек яныкълар ичинде къалдырды. 2009 сеенси, 30 декабрьде балам эбедий мекяныны тапты.

Ава къармы, ягъмурмы, чамур, сувукъ олгъанына бакъмадан онынъ дженазесинде пек чокъ адам, оны яхшы бильген-

Ниаль Хайрединованынъ къызы Сафие Акимова

лер, урьмет этип оны сонъки ёлгъа озгъармагъа кельген эдилер. Мен анасы оларакъ эписи дженаззеде булунгъан инсанларгъа миннетдарлыгъымны бильдирген эдим. Аллах та оларнынъ эписинден разы олсун! Аминь. Сафие балама да Аллах рахмет эйлесин. Бу текрар, текрар язып, анъгъан инсанларым, эписи бабам, яни Мемет Нузет сюлялесининъ девамджыларыдыр иншалла. Бу сырагъа мен аначыгъым, Мерзие ханым Хайредин къызыны да къошам. Бабам акъкъында чокъ хатырлавларымны анамнен багълайым. Шимди меним 7 торуным ве 9 торунчем бар. Къысмет олса ана-мына дегендже 11 торунчем оладжакъ. Иншалла бунынънен сюляле арттырувы кесильмез, девамы олур. Чюнки аят девам эте. Чокъ языкъ ки, огълум ерине олгъан киевим, Дилявер бей, 48 яшына тул къалды. 1963 сенеси, август 15-те дюнья юзюни корюп, бизлерни къувандыргъан Сафие къызчыгъымыз, 46 яшын толдурып, энди балачыкъларыны да эвлендирмеге азырлыкъ коре башлагъанда, бу къуванчларыны сонъуна еталмай, эбедийликке кеткени, ана-баба ичюн, къорантасы ичюн пек буюк яныкъ олду. Бираз эсимни топлагъан сонъ эп баламны хатырлап, козьяшларнен бу сатырларны язгъан эдим.

Сафиемни хатырлап

Хасталангъансынъ Сафие, балам,
Менден гизлединъ.
Бу хаберни алдыкъча эльбет,
Къалтырады тизлерим.

Агъыр алда хастахането тюшкенсинъ,
Къаранлыкъ акъшамда.
Хайырсыз хабер йыкъты мени,
Урулды мых башыма.

Саба эрте чапып бардым,
Арз этип, сени корьмеге.
Белледим ки бар имкяниет
Сеннен сухбет этмеге.

Корьдим алынъны мушкюллигин,
Агъыры кирди ичиме.
Истемедим сени ташлап,
Къайтмагъа мен эвиме.

Ойле исе де меджбур эдим,
Сени ташлап къайтмагъа.
Келип эвге аджы хаберни
Бабанъа да айтмагъа.

Гедже, куньдюз эвлятларынъ,
Чапып-чапкъаладылар.
Насыл илядж керек олса,
Баш уджунъа къойдылар.

Эссиз алда бир озюнъни,
Къойдылар айры одагъа.
Косьтермедилер агъыр алынъны,
Не ана, не бабанъа.

«Бир сув беринъ» десенъ эгер,
Ёкъ эди кимсе янынъда.
Янынъда мен олса эдим,
Эм сув берип, басар эдим,

Сени сыджакъ багърыма.
Акъмесджитнинъ хастаханеси,
Тийсе кунеш йылтырай.
Етиш анам, етиш бабам,

Юречигим къалтырай.
Бу сёзлерни айтыр эдинъ,

Олсайдинъ кенди анъынъда.
Бунъа къадар олмадынъ балам,

Эдинъ олюм ёлунда.
Омюринъ ойле къыскъа экен,
46-да козьчиклеринъ эбедиен юмулды.
Эпимизнинъ юрегимизге

Къанлы пычакъ урулды.
Эшиттикче бу хаберни
Сой-соп, дост-эш топланды.
Оздырдылар сени сонъки ёлгъа.

Ана-баба, эвлятларынъ агълады.
Не япайым?, бойле яныкъ
Кельди меним башыма,
Энди исе дуалар окъуп,
Барып опем мезар ташынъны.
2010 с. январь

Бу сатырларны манъа язмакъ пек къолай олмады. Бу ишни менден сонъ яшайджакъ эвлятларым да башымызгъа кельген яныкъны унутмасынлар деп яптым. Бу эвлядымдан сонъ бир бучукъ йыл кечип балаларымнынъ бабасы Мемет 82 яшына келип вефат этти. Алла рахмет эйлесин. Аминь! Энди яныкъ эки олды. Не япмалы? Алла Тааля яныкъ эки олду, сабыр да бере экен. Эльбет артта къалгъанларгъа яшамакъ керек. Омюр девам эте. Мен энди айтып кечтим гъалиба? Шимди мен кене де бираз вакъыт арткъа къайтмакъ истейим. Асылда мен бу язув меселесинен эрте огърашып башлагъан эдим. Амма янымда окъув ве эдебиятнен огърашкъан, манъа къол тутаджакъ инсан олмагъаны себебинден, мен къаралагъан, яни язгъан «шиирчиклер» шай да кягъытта къалгъан эди. Мен оларны юртумызгъа къайтып ерлешкен сонъ, кимерде чокъусы «Къырым» газетасына ёллап башладым. Олар эльбет газеталарда басылалар. Газета саифелеринде ёллагъан шейлерни корьсенъ, къуванасынъ ве ильхамланасынъ.

Ана тилимиз акъкъындаки къайгъыларым

Бу китапчыкъ кимнинъ къолуна тюшсе де, мен эпинъизге бир къач лаф айтмакъ истейим. Инсаннынъ дюньягъа ана кетире, буны эпимиз билемиз. Онынъ ичюн де тилимизге — «ана тили» деймиз. Аджыныкълысы шунда ки, буны биле турып, тюрлю маниаларны огге къоюп, ябанджы тиллерде, эвде олсун, ёлда олсун, мектепте лакъырды этип, атта ки къырымтатары олгъанымызны да унутамыз. Бизни, къайсы миллетке менсюп олгъанымызны, тек сойадымыз ве адларымыз бильдире. Башкъа миллетлер озь тиллеринен гъурурланып, бизлерни бозмагъа тырышалар. Эгер де буны анълап, биз озьозюмизни, тилимизни сакълап къалмакъ ичюн тырышмасакъ, биз оларнынъ арасына синъип кетеджекмиз. Бундан Алла Тааля миллетмизни сакълап, догъру ёлгъа къойсын. Аминь! Бизде эр йыл ана тилимизге багъышлап, телемарафон яйынлары кечириле. Бунъа ким риает эте аджеба. Мен исе мына бойле риает этем, чюнки бизим тилимизнинъ дюльберлигине ич бир тиль тенъ кельмез. Иште бу шиирчикни мен ана тилимизни севип, онъа багъышладым.

Ана тилим гъурырым

Ана тилим, тувгъан тилим,
Сени джандан севем мен.
Онынъ ичюн эр ерде,
Ана тилинде лаф этем.

Бу тильде мен газета, китап,
Истеп, севип окъуйым.
Кимерде бир ана тилимде
Шиирлер де токъуйым.

Багъышлана бу шиирлер,
Къорантама, халкъыма.
Джандан севген Къырымыма,
Меним тувгъан юртума.

Гъурурымсынъ ана тилим,
Чокъ тиллерден гузельсинъ.
Истейим сени эр кес севсин,
Ана тилинде лаф этсин.

Къонушмакъ ичюн ана тилинде,
Догъсын истек эр кесте.
Биз бу тильде лаф этейик,
Эвде, ёлда, мектепте.

Бойле этсек, бельки бизни
Халкъ оларакъ саярлар.
Бизге бакъып душманлармыз,
Къара ниетлерин джоярлар.
2013 с.

Халкъымызнынъ арасында бири-биринен лаф эткенде аталардан къалгъан сёзлерни къулланып, лаф эткенлерине айретте къаласынъ. Бу сёзлер къартлармызгъа аиттир. Иште, сёзюмизни ана тилимиз акъкъында юрютир экенмиз, аджеба бу озюмиз, я да бутюн халкъымызгъа багълы дегильми?

Эльва, эльва деп бинъ кере айтсанъ да агъызынъда эльва татлылыгъы пейда олмаз. Бу тилимизнинъ де сакълап къалув меселеси де ойле. Шимди биз юртумызда яшаймыз. Миллий театромыз, аз олсада, мектеплеримиз, миллий кутюпханемиз, «АТР» ве «Ляле» киби теле-каналларымыз, «Мейдан» радиомыз бар. Булар эписи ана тилинде чалышалар, ве халкъымыз бу ерни тамыр халкъы олгъаныны тасдыкъламакъ ичюн чалышалар. Амма бу етерлими? Ёкъ! Ёкъ!

Биз биринджиде эпимиз озь къорантагларымызда ана тилинде лаф этмеге тырышмалымыз. Инсан озь-озюнден ана тилинде лакъырды этмеге утанмамакъ керек. Биз озь ватанымызда яшаймыз. Бунъа иришмек ичюн ниджe-ниджe къурбанларымыз олду. Буны унутмамакъ керек.

Кимерде ойле адамларгъа расткелесинъ, онынъ озь миллетинъ олгъаныны тек адындан, бетинден, сыфатындан таныйсынъ. Амма сёзь айтсанъ, козюнъе бакъа да, лям-мим деп оламай. Бу ал бизим халкънынъ арасында озь ватанымызгъа

къайтып кельген сонъ пейда олды. Чокъ язык эльбет. Мен шимди ихтияр яшындам. Ветанымдан 1944 с. айырылгъанда даа 11 яшымны толдургъан эдим. Бизлер, о вакъытнынъ балалары, узакъ ве сувукъ иллерге тюштюк. Чокъ халкъымыз ачлыкъкъа, сувукъкъа даяналмай, алемден козь юмып, балачыкъларыны оксюз къалдырдылар. Бу себептен биз балалар детдом да корьдик. Бизни бакъып, ачлыкътан къуртаргъан инсанлар чокъусы башкъа миллеттен эдилер. Бизге ана тилимизде лаф этмек ясакъ этильгенде биле биз, балалар, тилимизин де, динимизин де сакълап къалдыкъ.

Я шимди бизим халкъкъа не олды? «Бир кимсени тенкъит этеджек олсанъ, озюнъден башла», — дейлер. Бу айтып кечкен меселе меним къорантама да аит. Асылда халкъымызны бу хасталыкътан тедавийлеп, къуртараджакъ эким бармы экен? Бу хасталыкътан къуртулмамызнынъ екяне иляджы, эр кес озь-зюнден башлап, къорантада да, къомшулар арасында да, ёлда да ана тилимизге дикъкъат айырып, утанмайып озь тилимизде лаф этмек керекмиз. Тек бойле этип биз озь тилимизни яшата билемиз. Акс алда бизге даа да ким олгъанымызны бильдирмек къыйын олур. Бу ерде мен бир кучюк «шиирчикни» къошмакъ истейим.

Юрек фигъаны

Айтынъ достлар къайдаларгъа барайым,
Къайда барып мен башымны урайым.
46 йылдыр гъурбетликте яшайым,
Балалыкътан саткъын адын ташыйым.

Балалыгъым, яшлыгъым кечти узакъ иллерде.
Къувангъандай асла бир кунь корьмедим.
Юрт асретлиги омюр бою къыйнады.
Къуванч иле баш котерип юрьмедим.

Къысмет олду, къайттым тувгъан юртума.
Языкъ ки чокъумыз джойдыкъ ана тилини.
Мен джоймадым, джойгъанларнен яшайым,
Гъам кедерден озь-озюмни ашайым.

«Не ичюн достлар бойле олду?» — айтынъыз.
Бойле шейге ёл бермейик, тилимизни сакълайыкъ.
Ана тилимизни огренейик, билейик.
Юртымызгъа саип олуп юрейик.
1990 с.

Эгер де дикъкъат эткен олсанъыз, энди бу китапны окъугъан инсан эр шиирчикте сонъки сатыры Юртымыз — Къырымнен багълы олуп екюнленгенини корерсиз. Биз бу топракънынъ акъикъий саиплеримиз. Буны биз эпимиз яхшы билемиз, амма этрафымызда яшагъанларгъа насыл этип анълатмакъ керек? Тек бир усул бар. Мен къайта ве къайта айтам. Озь тилимизни, динимизни, ахлякъымызны яшатып, къырымтатары олгъанымызны бу хусусиетлерге сарылып бильдирсек, сонъ илериде бельки де кечмиште къалгъан яшайышымызгъа къайтып, озь девлетчилигимизни де къурмагъа ириширмиз. Бу эрте-кеч иншалла олур. Ниетимизге иришмек ичюн чокъча ве терендже озь тарихымызгъа далып, окъуп, огренип, тилимизни де ерине къоюп, арекет этмек керекмиз.

Окъуп, тарихни огренмек ичюн буюк замет керекмей. Бизде ана тилинде чыкъкъан «Къырым», «Янъы дюнья» ве даа башкъа газеталарымыз, «Йылдыз» меджмуамыз бар. Олар эписи эм бугуньки яшайышымызны, эм тарихымызны язып, бизлерге еткизелер. Буны эр кес алып, окъуп, кимге менсюп олгъаныны анълар ве къуваныр деген умютим бар. Мен озюме коре пай бичип айтам. Мен мектеп корьмедим. Олар меним мектебим олдулар. Къырым газетасында конкурс илян этильгенде шиир язып, бир йылгъа бедава абуне къазандым.

Севимли «Къырым» газетама

Башта эдинъ сен «Достлукъ»,
Сонъра олдунъ сен «Къырым».
Къырымым киби сени севем,
Эм арз этип окъуйым.

Чокъ шейлерни бильдиресинъ.
Юрек агърысынны сёндюресинъ,
Бизге оджалыкъ та этесинъ,
Тилимизни огретесинъ.

Эр йыл, эбет бир къалдырмай
Сени алып окъуйым.
Кимерде бир санъа багъышлап,
Шиирлер де токъуйым.

Келинъ достлар биз эпимиз,
Бу газетагъа языланйыкъ,
Онен бирге эм тилимизге,
Эм динимизге сарылайыкъ.

Ве тиражыны арттырайыкъ.
Ниетимиз девлетчилик,
Олмакъ онынъ саиби.
Бу куреште гъалип чыкъсакъ,
Къуванч олур, олмаз айыбы.

2007 с.

«Къырым» газетасы чыкъып башлагъан сонъ, мен ондан ич айырылмадым. Йыллар кечип, онынъ чыкъувы хавф астында олгъанда, даа бир шиир тарзында бир-эки сатыр язгъан эдим.

«Азиз» газетама

Юртумызнынъ адын алгъансынъ,
Азиз газетам «Къырым».
Сен меним атеш сёндюриджимсинъ,
Эм де къуванч йырымсынъ.

Сенсиз къалсам къаранлыкъ ола,
Меним ярыкъ куньлерим.
Эр кунь дегиль, афтада эки кунь,
Сабырсызлыкънен сени беклейим.

Почтаджи кельсе, къапума,
Севинчнен оны къаршылайым.
Газета кельсе, вакъытны джоймайып,
Почтаджыны алгъышлайым.

Санки манъа байрам ола,
Газетаны алсам къолума.
Оны мен севип окъуйым,
«Сен де ал, окъу» — деп,

Тевсие этем къомшума.
Миллий неширлер кимге керек?
Ана тилини бильгенге.
Бильмегенлер де алсын, окъусын,

Онынънен яшап, тильни огренсин.
Бу пек паалы газета дегиль,
Учь айда бир язылсанъ.
Озь-озюнънен гъурурланырсынъ,

«Къырымны» алып окъусанъ.
Келинъ достлар топлу олуп,
Язылайыкъ «Къырым»гъа.
Онынъ омюрини арттырайыкъ.

Омюрине, омюр къошайыкъ.
Бойле этип тырышсакъ,
Тилимизни джоймамыз.
Миллет оларакъ биз яшармыз,
Юрткъа саип олурмыз.

2013 с.

Бизим къырымтатар халкъы чокъ шейлерден артта къалды, башына нелер кельмеди, онынъ эписине чыдадыкъ ве енъдик. Миллетимизнинъ чокъусы шимди озь юрты — Къырымда яшамакъта. Аллагъа бинъ кере шукюр. Эр миллетнинъ озь девлети ве тувгъан юрту бар, амма олар да бизим Къырымны бегенип, мында келип ерлешелер. Я бизим башкъа ватанымыз ёкъ та. Демек сюргюнлик меджбурий алда башымызгъа 1944 с. кельди. Бир даа бунъа ёл бермейик.

Ватаным «Къырым»

Къалемимнинъ устюнде язы,
Ватаным «Къырым».
Къырым меним азиз юртум,
Эм юрек йырым.

Мен Къырымда догъдым,
Амма яшап, сефасыны сюрьмедим.
10 яшына кельгенде юрттан къувулдым,
Узакъ ябанджи ерлерде

Буюдим, къартайдым.
Яшым 60-къа еткенде
Юртума къайттым,
Балам ве торунларыма,

Васиетимни айттым.
Балаларым бильмиш олунъ,
Бу юрт бизим!
Ешиль къырлар, къая, дагълар,

Эписи бизим.
Нидже исъян къопса биле,
Юртны ташлап кетменъиз,
Буюклернинъ насиатына

Эр даим риает этинъиз.
Биз, къартларны бала экенде,
Юртумыздан къувдылар,
Осюп башлагъан къанатлармызны,

Къайырды, къырдылар.
Мектеп недир бильмедик,
Бала экеч чалыштыкъ.
Бойле этип пишкинлештик.

Къыйынлыкъларгъа алыштыкъ.
Иджретте чокъ йыл яшасакъ та,
Къырымны ич унутмадыкъ.
Эр даим онъа садыкъ къалдыкъ,

Къырым акъкъында йырлар йырладыкъ.
Фал бакътырдыкъ фалджыларгъа,
Оларгъа биз инандыкъ.
Зая кетмеди инанувлар,

Кельди заман, юрт ёлуна атландыкъ.
91-де къайтып кельдик,
Бала чагъа мындамыз.
Бизге кимсе эв бермеди,

Чаресин тапып озюмиз эвлер къурамыз.
Бу эвлерге саип олмакъ
Акимиеттен келе бинъ беля.
Бу белялар да унутылыр,

Биз юртумызда омюрлик,
Ерлеширмиз иншалла.
Келеджекке умют багълайыкъ,
Чокъ олсун тойлар, шенъликлер.

Бизге бакъып сукълансынлар
Къырымда яшагъан миллетлер.
Кечер йыллар, келир бир кунь,
Къырымтатар девлети тикленир.

Бу девлетте муаббет яшап,
Бутюн халкълар «тюкленир»[2].

2013 с.

[2] «Тюкленир» сёзю — барлыкълы яшар деген манада.

Оксюзлик

(Бу сатырлар да озюме багъышлана)

Мен Къырымда догъдым, амма,
Яшап сефасын сюрьмедим.
Балалыкътан марум олдым,
Бир ярыкъ кунь корьмедим.

Баба, анам эрте кечиндилер,
Ким агъласын алыма?
Я мен кимге ялварайым?
Тек юдже Алла-Танърыма.

Агъыр куньлерден мен къуртулдым,
Эп яшап келем дюньяда,
Торун-торунче осьтюрмектем,
Азиз ватаным — Къырымда.

Акъмесджитте биз яшаймыз,
Бала-чагъа — эпимиз.
Иджреттен къайтып, ватангъа къавуштыкъ
Раат яшамакъ ниетимиз.

Иншалла раат яшармыз биз,
Тек тынчлыкъ олсун!
Дженк олмасын.
Эр кунюмиз айдын олсын,
Ачылгъан гуллер солмасын.

2015 с.

(Гуллер эльбет бу бизим келеджегимиз, яшлардыр).

1941—1945 сенелернинъ дженкини биз къартлар яш олгъанда корьдик, онынъ бутюн дешетини башымыздан кечирдик. Бойле дженкнинъ дешетлери ич бир вакъыт текрарланмасын. Бойле фаджиалар, дешетлер себебинден, о вакъыттаки бинълернен балалар, шимди ихтияр инсанлар олдукъ. Чокъумызнынъ такъдири эльбет иджретнен багъ-

лы олду, танърымызгъа шукюрлер айтып, дуалар этип, бу куньлерни корьдик.

Бу корюп кечиргенлермизни мен бойле сатырларнен багълайым, чюнки бизлер бу, юкъарыда айтылып кечкен, дешетли куньлер себебинден не балалыкъ чагъыны корьдик, не де яшлыгъымыз макътаныладжакъ киби олды.

Бу да такъдир эльбет

Гъурбетликте, гъурбет киби,
Къуванч корьмей яшадым.
Ач къалгъанда, аш ерине,
Котеклер де ашадым.

Чокъ мусибет топлу олуп,
Ягъды меним башыма.
Анадан да оксюз къалдым,
Кельгенде 13 яшыма.

Битли баракъ ичинде,
Къалдым янъгъыз.
Ашамагъа бир шей ёкъ,
Не отмек, не туз.

Бу вакъиа олуп кечти Уралда,
Яз кельгенде.
Ешиль отлар осе башлады
Дагъ ве чёльде.

Чаресин тапып отламагъа,
Бара эдим,
Шу отларнен мен эбет,
Джан къуртардым.

Сонъра яшымны эксильтип,
Кеттим балалар эвине.
Ойле этип сагъ къалдым мен,
Къалгъанда агъыр куньлерге.

Бугунь исе мен Къырымдам.
Балам чагъам янымда.
Халкъымнен бирге янъы аят,
Къурам ана юртымда.

2009 с.

Бугуньки кунюмизге бинъ шукюр этип юртумызда яшаймыз. Та эвельки киби олмаса да, яшайышымыз бир къарар. Амма, языкъ ки, аятымызда чешит тюрлю адиселер де юз бере. Бу эписи аятта олгъан инсанларгъа сабырлы олмагъа, эр бир арекетимизни дикъкъатлыкънен багъламалы. Эгер буны назардан къачырсакъ, чешит адиселер олмакъ мумкюн. Бойле бир адисе акъкъында дуагъа баргъанда эшиткен эдим, ве оны «шиир» тарзында ифаде этем.

Не ичюн агълай бу бала?

Не ичюн агълай бу бала?
Эвде анасы ёкъ.
Я къайда кетти анасы?
Хабери ёкъ.

Базаргъа деп чыкъты о,
Озь эвиден.
Гъарипчикни машина басты,
Къалды о ёл четинде.

Чокъ тюшюнмей айдавджы,
Ташлап къачты о ерни.
Бир ярдымсыз ана къалды,
О ерде о джан берди.

Эвде бала эп агълай,
Ана кельмей.
Гъарипчикке не олгъанын,
Кимсе бильмей.

Къолум-къомшу топланды,
Бала эп агълай.
Кимсе онынъ чаресин,
Ич тапалмай.

Хайырсыз хабер кельди эвине,
Эр кес шашты.
Бойле хайырсыз хаберлер,
Пек чокълашты.

Олмагъайды бу фаджиа,
Ана къайтып кельгейди.
Къучагъына баласыны алып,
Къуджакълап севгейди

Лякин ана кельмеди,
Кетирдилер.
Чокъ кечмей гъарипчикни,
Топракъкъа комдюлер.

Бала исе оксюз къалып,
Чокъ хорланды.
Балалар эвинде озюне,
Мекян тапты.

2013 с.

Бу языларгъа такълип оларакъ, озюм акъкъымда эки дёртлюк яздым.

Меним де такъдирим санки ойле,
Такъдирим акъкъында язам китап.
Мен такъдириме разы олдым,
Этмедим хытап.

«Оксюз ольмей, оръселене»
Дей аталар сёзю.
Менде бунъа эмин олам,
Хатырлап озюм.

Шимди мен кене аталар сёзюни анъмакъ истейим. Инсан кечмишини хатырламаса, онынъ келеджеги де яхшы олмаз. Мен бу хатырлав сёзюни чокъ къулланам. Чюнки бизим кечмишимиз чокъ фаджиалы олду, оны унутмакъ мумкюн дегиль. Я авдетимиз къолай олдумы?

Биз юртумызгъа топлу олуп, авдет этип башлагъанда, халкъымызнынъ устюне не къадар, акъылымызгъа сыгъмагъан, ифтиралар айтылды. Атта олар «бизни ольдюрмеге, Къырымдан къувмагъа кельдилер» — деген лафларны мен озь къулагъымнен эшиттим, буны озюме бир акъарет киби таныгъан эдим, ве бизим халкъымызнынъ ойле хусусиетлери олмагъанына эмин эдим.

Бойле лафларны озь къулагъымнен эшиткен сонъ, бир къач сатыр язгъан эдим. Бу да «шиир» тарзында эди. Бу баарь вакъыты эди.

Мен юртума къайттым

Кельди баарь ана юртума.
Чёль, чаирлар кийди ешиль урбасын.
«Мында къайтып, къырымтатарлар келе» —
Деп, ич бир кимсе къоркъмасын.

Биз, къырымтатарлар аз миллетмиз,
Лякин чокътыр бильгимиз.
Чокъ языкъ ки, чокъ къырылдыкъ,
Чокъумыз гъайып олдукъ бельгисиз.

Биз окъумагъа севемиз,
Чалышмагъа севемиз даа пек.
Аджджы недир, татлы недир,
Эписин яхшы бильмек керек.

Нидже куньлер кечти баштан,
Ач ве чыплакъ яшадыкъ.
Сагъ къалмакъ ичюн бу дюньяда,
Чюрюген къартоп та ашадыкъ.

Макъаскъа эр кунь элек асып,
Фал къарады анайлар.
«Раббим бизни тез къуртар» — деп,
Дуа этти бабайлар.

Къадын, къызы дагъ кестилер,
Памукъ сачып осьтюрдилер.
Комендантлар, бригадирлер,
Зорлыкъ этип, кестирдилер.

Миллетимиз пек сабырлы,
Чокъ хорлукъкъа даянды.
Умют этип къайтувымызгъа,
Фалджыларгъа инанды.

Инанувлар акъланды,
Къайтып кельдик Къырымгъа.
Яваш, яваш ерлешемиз,
Башладыкъ эвлер къурмагъа.

Бала-чагъа осьтюремиз.
Янъы аят къурамыз.
Иншалла озь юртумызгъа саип олуп,
Къувана, къувана яшармыз.

Биз яшадыкъ чокъ ерлерде,
Чокъ миллетлернен дост олдыкъ.
Кимсе бизден къоркъмады,
Агъа-къардаш киби яшадыкъ.
1996 с.

Мен бу сатырларны язар экеним, шу ана-юртумызгъа авдет олуп башлагъан йылларда эшиткен ифтира сёзлерге джевап оларакъ яздым. Йыллар кечип, ойле лафларны айткъанлар, бельки де, озь-озьлеринден утангъандырлар. Чюнки Къырымнынъ тамыр халкъы озь юртуна къайтып кельген сонъ, Къырым янъы либазгъа кирди. Эр ер джанланды ве берекетке толду. Бу эбет ишсеверликнинъ нетиджесидир. Машалла халкъыма!!!

Энди сёзюмни битирмек вакъыты кельди гъалиба амма, мен даа бир шей айтып кечмек истейим. Мен ичюн пек буюк шерефтир дейим. Эпимизге чокътан белли ки, ана тилимиз-

де «Мейдан» адлы радиомыз чалышып башлагъан эди. Бунъа яш къарт, бала-чагъа пек къувандыкъ. Балалар, торунлармызгъа къошулып, бизлер де яйынларда иштирак этип башладыкъ. Пек меракълы эди. Арадан бир йыл кечти, экинджи йылы «Мейдан» радиомыз 2 яшыны толдырувы мунасебетинен Февзие ве Фатиме ханымларнынъ тешеббюси иле биз биринджи радио яйынларында иштирак эткенлер Февзие ханымнынъ эвинде топлангъан эдик. «Мейдан»да чалышкъан алып-барыджылар Ридван Халилов, Эльмаз Сеитаджиева, Севиля Картакаева бизнен бу байрамны кечирген эдилер.

Иштиракчилер: Февзие ханым, эв бикеси, Фатиме, Ниаль, онынъ келини Сеяре, Эльмира, Сусана, Рабие, Риана ханымлер эдилер. Айырыджа Лейля ханым — дареджимизни къайд этмек истейим. О ханым устаджасына даресини чалып бизлерни оюн ве йырларынен шенълендирген эди.

Сонъ бу тедбир аньанеге чевирилип, бир къач кере даа корюшкен эдик. Сонъра бу меселе сувугъан киби олды. 2015 сенеси, февральнинъ 3-де бу ханымлар кене корюштилер. Бу корюшюв «Мейдан» радиосынынъ он йыллыкъ юбилейине багъышлангъан олуп, Акъмесджит ш. «Эмир» къавеханесинде олуп кечти. Сонъ бизни 5 февраль куню Саба эрте АТРге давет эттилер. Чагъырылгъан вакъыткъа беш инсан олуп бардыкъ. Булар: Эльмира, Рабие, Ниаль, Сусана ве Риана ханымлар эдилер. Алып бараджылар тарафындан берильген суаллерге джеваплар бердилер. Мен исе озюм язгъан шиирлеримни окъудым. Биринджи шиир «Мейдан» радиосыны эки йыллыгъына багъышлангъан эди.

Азиз «Мейдан»ым

«Мейдан» олып кельдинъ бугунь мейдангъа.
Февральнинъ беши сенинъ догъгъан кунюнъдир.
Джан-юректен эр кес сени бегене.
Бизим ичюн «Мейдан» къуванч, гъурурдыр.

Бакъынъ достлар бу не къадар гузель шей!
Юртумызда радиомыз чалыша.
Бутюн халкъым бунъа эбет къувана,
Кунь сайын онъа якъынлаша, алыша.

Гъайрет иле генчлеримиз «Мейданымыз»да чалыша.
Чешит тюрлю янъылыкъны огренемиз, билемиз.
Кимерде бир кедер де ола,
Чокъусы алда шенъленемиз, кулемиз.

Телефон ачып, къарт ве яш
Къошуламыз ййынгъа.
Ййын биткен сонъ афсусланып,
Азырланамыз ярынгъа.

Ярын кене шенъ тюркюлер,
«Мейданымыз»да янгъырайджакъ.
Гъайретни джоймай, бирлик олсакъ,
Къырымда халкъым даим яшайджакъ.

2007 с.

Бу шиир исе «Саба эрте АТР-ге» багъышлана

Саба эрте АТР-де

Саба эрте АТР-де
Пишириле къокъулы къавелер.
Фильджанларгъа тёкюле,
Айтыла афиетлер.
Къаве ичювнен девам эте,

Меракълы сухбетлер.
Мусафирлер олалар,
Артистлер я экимлер.
Ола анда оджалар,

Муэндис, рессам, чёльмекчи,
Айдавджы ве учуджы,
Тикиджи, нагъышчы ве къуюмджы.
Шаир, бестекяр, языджы,

Йырджы, оюнджы.
Олмаз унутмакъ ашчыларны,
Татлы сесли балаларны.
Саба эрте АТР-ге

Ашыкъып алып барыджылар келе.
Нетиджелер акъкъында
Эсабатлар бере.
Оларгъа эльбет чокъ машалла,

Ана тилимизни огренелер.
Яхшы татлы сёзлер айтып,
Сейирджилерни севиндирелер.
Сагъ олсунлар!

2013 с.

«Мейдан»гъа хайырлы яшлар тилеп...

Мына кене биз топландыкъ,
10 йыл кечти дуймадыкъ.
Мейдангъа кельди АТР,
Оны да четте къалдырмадыкъ.

Келинъ къызлар топлашайыкъ,
Ойнайыкъ, кулейик.
«Мейдан»нынъ яшын хайырлайыкъ.
Узакъ омюр тилейик.

Эр саба «Мейдан»гъа телефон ачып,
Шенъ-шерамет олайыкъ.
«Мейдан»нен кечкен куньлеримизни
Ич бир вакъыт унутмайыкъ.

Февзие, Фатиме, Сусана,
Лейля, Рабие, Риана.
Еписи манъа пек азизлер.
Пек севем мен сизлерни!,

Унутмаймыз Гулистанны.
Гульсум апте, Эльмираны.
Даа кимлерни унуткъан олсам,
Багъышласынлар олар мени.

2015 с.

АТР Ханымларны 8 мартнен хайырлады

Байрам куню АТР-ден,
Хайырлавлар янъгъырады.
Къадын, къызлар ве биталар,
Хайырлавгъа къуванды.

Чокъ сагъ олсун хайырлавны,
АТР-ден айткъанлар.
Надир Диттан, Ридван Халил,
Динара ве Сеитджелил.

Мен сизлерни тенъештирем.
Топ-топ чечек, гуллернен.
Эр кунь саба АТРде
Биз оламыз сизлернен.

Чокъ вакъытлар асрет эдик,
Севиля ве Сейдаметке.
Энди олар кене бизнен,
Саба эрте АТРде.

Долашамыз сизлер иле алемни,
Сеяткъа барамыз.
Меракъ этип яйынларны
Къорантанен бакъамыз.

Кимерде бир яйынлар,
Джансыкъысы да ола.
Къартлармызнынъ юреклери,
Ачув, нефретке тола.

Амма, чокъусы алда къуванамыз.
Янъгъырай эски тюркю, нагъмелер.
Хатырлайсынъ кечмишинъни,
Сонъ торлана бу козлер.

Девам этинъ эвлятларым!
Яйынларнъыз шенъ олсун.
Сейир эткен, инсанларнынъ,
Гонъюллери хош олсун.

Чокъ языкъ ки, четте къала
Режисёрлар, шаирлер.
Языкъсынамыз бунъа бизлер.
Эйи тилеклер оларгъа да, тилеймиз.

2015 с.

Олар да бу тилеклерни къабул этсинлер.

Сайгъылы окъуйыджыларыма насиатларым!

Бу китап шекилинде языларымны окъуп, бельки мени тенъкъит этерсиз. Мен эльбет пек разым, сагъ олунъ. Тенъкъит бу пек гузель шей. Бу эр бир инсангъа омюр яшайышында, ишинде, юрюшинде чокъ ярдым эте. Тенъкъитни эшитсенъ, дуйсанъ, ойгъа даласынъ ве озюнъни догъру ёлгъа къоймагъа тырышасынъ. Амма шиир язывуна кельгенде, билем ки, чокъ окъумакъ керек, чокъ шей бильмек керек. Амма бу къайд эткен хусусиетлер манъа къысмет олмады. Ана тилимизде газеталарымыз чыкып башлагъан сонъ, ариф-ариф — оларны окъуп огрендим ве шииниетни севип, онъа чокъ дикъкъат бердим.

Нетиджеде бу «шиир» топламы мейдангъа кельди ве «Бабанъыздан сизге де бир шейлер кечтими?» деген суальге джевантыр беллейим.

Эписи олуп «шиир» тарзында язылгъан 60 тан зияде шиирим бар. Мында кирсетильгенлер, ихтияр яшыма бакъмайып эписи «Янъы дюнья», «Къырым» газеталары саифелеринде басылды. Бунъа къошма оларакъ 15 макъале кире. Джаиль бир инсан олсам да, бильгениме коре язмагъа да, окъумагъа да пек севем.... Бельки де: «Я дин окъувына насыл бакъасынъыз?» — дегенлер олур. Мен шимди 82-нджи яшымны яшамакътам. Догърусыны айтсам, дин окъувы да мен киби инсанларгъа керек. Чокъ языкъ ки, мен бу окъувдан да артта къалдым. Чокъ языкъ. Аллагъа чокъ шюкюрлер этем ки, мен киби инсанлар ичюн «Буюрынъыз дуагъа» деген китапчыкъ чокъ ярдым этти. Ясин ве Тебарике сурелери, эм де башкъа дуаларны окъуп, огрендим.

Чокъ къыйынлыкъларнен олса да, рахметли бабачыгъыма окъуп оджа, языджы ве шаир олмакъ къысмет олгъан. Рахметли аначыгъым да джаиль инсан дегиль эди. О, дин окъувына пек берильген инсан эди.

Отузынджы сенелерде, койлерде ликбезлер ачып, кой эалиси де окъув, язувны бильсин деп, инсанларны шу ликбезлерде окъута эдилер. Анам бу окъувгъа да къатнагъаныны мен де билем. Анамны сеси о къадар кучлю ве яхшы эди ки, о пек яхшы эски къырымтатар тюркюлерини иджра эте эди.

Анамнынъ агъасы, яни Смаил дайым эр вакъыт афсусланып, пешман эткен киби кечмишни хатырлар экен, манъа, анамнен дайымнынъ арасында олгъан бир сырны ачыкъ, айдын этип айткъан эди. Бу сыр неден ибарет эди?

Къайсы йыл экени, акъылымда къалмады. Бизим къырымтатар радио комитетине истидатлы, яхшы сеснен тюркю айткъан инсанларны къыдырып койге кельгенде, кимдир дайымдан анамны сорагъан. Дайым меселени тез анълап, «Олмаз» джевабыны берип, анама да ич бир шей айтмагъан. Сонъундан баягъы вакъыт кечкен сонъ, анамны да хабери ола, амма «Бу меселени мен де козь огюне кетирип оламайым, ред эткенсинъиз пек яхшы» деген анам.

Манъа исе, бу эвельден олуп кечкен вакъиа тап 1965 сенесинде малюм олду. Смаил дайым Кибрайда яшай эди. Мен оларгъа мусафирликке баргъанда, Ташкентте энди чыкъып башлагъан грампластинкаларны алгъан экенлер. Оларны чалдырып мени хошландырдылар, амма дайым не ичюндир козьяшлангъаныны корьдим де: «Не ичюн мугъайды ве козьяшландынъыз» — деп сорадым, ана о вакъытта бу юкъарыда ифаделенген шейлер акъкъында дайым тафсилятлы айтып: «Мен о вакъытта ёкъ демей, разылыкъ берген олсам, бельки ананънынъ такъдири башкъа тюрлю олур эди, чокъ языкъ, ананъ пек къыскъа омюр корьди ве бу омюрни пек хор яшап кечирди» — деген эди дайым.

Аначыгъым пек къыскъа омюр яшап кечирди. Онынъ башындан нидже агъыр куньлер келип кечти. О, олгъаныоладжагъы, 42 яшына келип, иджретте, Урал дагъларында чекишип, ачлыкътан вефат этти. Онынъ иджретте чеккен хорлукълары акъкъында 2008 сенеси «Такъдирим» адлы китабымны язып, такъдим этkенде, о китапта тафсилятлы ифаде эткен эдим. Шимди де текрарлап отурмайым, чюньки о хорлукъларны бутюн халкъым корьди ве чекти. Мен озюм акъкъымда не айтып олур эдим. Бабам ве анамнен чокъ вакъыт яшамакъ, манъа къысмет олмады. Бу омюрнинъ сефасыны сюрьмеге, «Оксюз ольмез, орьселенир, бир кунь ола, яхшы кунь корер де, алтын таздан сув ичер» — деген аталар сёзю бар.

Иште о агъыр куньлерни башымдан кечирип, ольмейип, сагъ къалдым. Аллагъа чокъ шюкюр этем. Алланынъ манъа буюргъан алтын тасы бу меним балаларым, торунларым ве торунчелерим. Иншалла олар юртумыз — Къырымда къавий тамыр атарлар ве азиз деделери Мемет Нузет Челеби сюляле-сининъ акълы девамджылары олурлар. Мен бунъа эмин олуп къалам ве бу ерде сёзюмни кесем. Бу языларгъа нокъта къояр экеним, кене де белли шаиримиз, рахметли Шакир Селимнинъ сёзлерини:

Бу китап иджадымнынъ сонъумы, ортасы,
Бельки шербетидир, бельки тортасы.
Бельки къайнатманынъ дамсыз сорпасы.
Окъуйыджым озюнъ къыймет кесерсинъ.

Шаирлер, языджылар, оджа, докторлар озьлери акъкъында бир шейлер айтып бильдиргенде, ким къайсы ерде, ве насыл институт, я да университетни битиргенлерини айталар. Мен исе, тек 4 сыныф бильгинен къолумдан кельгени бу къадар. Сизлернинъ сесленменъизни беклерим. Сизге юрегим толу селямларнен, Ниаль Мемет Нузет къызы Хайрединова.

Меним мензилим:
Симферополь шеэри
Дубки-1 къасабасы
Кок-Козь сокъагъы 19 эв.

Мундеридже

Мемет Нузетнинъ къызы Ниаль ханым Хайрединова ве Мемет Сеитасановнынъ буюк къорантасы. Огъуллары Нузет ве Сейтали, келинлери Сеяре ве Анифе, къызы Сафие ве киеви Дилявер, ве торунлары.

Мемет Нузетнинъ догъулгъаны 110-йыллыгъына багъышлангъан тедбиринден сонъ, Исмаил Гаспринский кутюпханесинде топлангъан шаирнинъ сой-соплары ве эдебият мухлислери.

Гаспринский адына къырымтатар кутюпханесининъ огюнде Мемет Нузетнинъ «Къырымнынъ чёль аятындан» адлы китабынынъ такъдиминден сонъ бир группа языджылар, шаирлер ве Мемет Нузетнинъ сой-соплары.

Мемет Нузет 1929—1934 сс. яшагъан азбарда: *солдан-сагъгъа* шаирнинъ торунчеси Эльмаз, къызы Ниаль, шимдики эвнинъ саиби Сеитмемет агъа, келини Анифе, торуны Сейтали ве торунчеси Зарема.

Мемет Нузетнинъ догъулгъаны 120-йыллыгъына багъышлангъан ачыкъ дерстен бир левха. Отургъанлар: *солдан* Къубедин оджа Салядинов, онынъ янында шаирнинъ къызы Ниаль ханым Хайрединова ве онынъ келини Сияре ханым Сеитасанова ве 4 курс студентлери.

1929—1934 сс. белли шаир ве оджа
Мемет Нузет яшагъан эвнинъ ог тарафы.

Исмаил Гаспринский кутюпханесинде Мемет Нузетнинъ «Къырымнынъ чёль аятындан» адлы китапнынъ такъдими вакъытында шаирнинъ къызы Ниаль Хайрединова чыкъышта булуна, онынъ янында отургъан, китапнынъ серия муаррири Айдер Эмиров.

1929—1933 сс. шаир ве оджа Мемет Нузетнинъ яшагъан эвине хатыра тахтасы къоюлгъан сонъ, кельген оджалар, студентлер, эдебият мухлислери, журналистлер ве шаирнинъ сой-соплары иштирагинде чыкъарылгъан ресим.

ББК83.3(Крмтат)
Н60

Н60 Ниаль Мемет Нузет къызы
Бабачыгъымны хатырлап... — Симферополь: КъДжИ «Къырымдевокъувпеднешир» нешрияты», 2015. — 120 с. : фото.
ISBN 978-966-354-630-8 ББК83.3(Крмтат)

Бу китап мектепнинъ юкъары сыныфларынынъ талебелери, университетнинъ къырымтатар тили ве эдебияты болюги студентлерине, оджаларгъа ве эдебият мухлислерине «Мемет Нузет» мевзусы боюнджа къулланма сыфатында хызмет этеджек.

ISBN 978-966-354-630-8

Эдебий-бедий нешир

Хайрединова Ниаль Мемет Нузет къызы

БАБАЧЫГЪЫМНЫ ХАТЫРЛАП...

Бедий муаррир *Къ.У. Салядинов*

Мудир *И.Б. Чегертма*
Оператор *Э.Р. Аджалимова*
Компьютерде *С.В. Аблаев* топлады

Басмагъа 25.05.2015 с. рухсет этильди. Бичими $60\times84^{1}/_{16}$.
«PT Serif» гарнитурасы. Колеми 7,5 б. т. Тираж 500 нусха.

КъДжИ «Къырымдевокъувпеднешир» нешрияты»
295000, Симферополь ш., Горький, 5 сокъ.
E-mail: krimuchpedgiz@gmail.com

НИАЛЬ МЕМЕТ НУЗЕТ къызы

БАБАЧЫГЪЫМНЫ ХАТЫРЛАП...